

Markku Soikkeli, Leena Warsell (toim.)

LAATUTÄHTEÄ KIERTÄMÄSSÄ

Ehkäisevän päihdetyön laatukäsikirja

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Graafinen suunnittelu: Tiina Kuoppala

ISBN 978-952-245-809-4 (painettu)

ISBN 978-952-245-810-0 (verkkójulkaisu)

URN:ISBN:978-952-245-810-0

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-810-0>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2013

KIDE 21

Sisällys

Saatesanat	5
I LAADUN TÄHDEN	6
Miksi tarvitaan laatutyötä?	8
II LAATUTÄHDEN KÄYTTÖOHJEET	9
Tähti, ydin ja sakarat	10
Laatutähden tausta-ajattelusta	11
Laatutähden ydin	12
A. Tasapainoinen kokonaisuus	12
B. Seuranta ja arviointi	13
Laatutähti sakara sakaralta	16
1. Tietoperusta ja etiikka	17
2. Kohdentaminen ja suunnittelu	21
3. Resurssien varmistaminen	28
4. Viestintä, osallisuus ja yhteistyö	30
5. Toteutus	33
6. Uudistaminen, levitys ja vakiinnuttaminen	34
Laatutyön muistilista	35
III MENETELMÄTIETOA	36
IV LAATUTÄHDEN OMA LAATU	42
Laatutähti 2013 – mikä on uutta?	45
V LAATUTÄHTISANASTO	46
Lähteet	51
Työpohja: Laatutähti	53
Työpohja: Tehtävät	54

Saatesanat

Vuonna 2006 syttyi ehkäisevän päihdetyön taivaalle laatutähti. Tähteä esitteli samana vuonna ilmestynyt käsikirja ”Laatutähteä tavoittelemassa”. Laatutähti on ehtinyt monelle tulla tutuksi ja yhä useampi pohtii, lähtisikö tarkastelemaan sitä lähempää. Kartat ovat vuosien mittaan tarkentuneet, varusteet kehittyneet, tiedot ja kokemukset vahvistuneet, on siis aika julkaista uusi matkaopas.

Arjen tottumusten murtaminen ja pitkälle matkalle lähteminen on yhtä aikaa kiehtovaa ja pelottavaa. Kun elämä tuttuja latuja pitkin kuitenkin sujuu, miksi lähtisin? Matkalta palanneita ei kuitenkaan palkita rahalla eikä viroilla. Matka itse on palkinto. Aina ovat rohkeat ihmiset hankkineet matkavarusteet, lähteneet kohti tuntemattomia seutuja, kohdanneet matkalla vastuksia ja voittaneet ne, ja lopulta palanneet kotikyläänsä jatkamaan elämäänsä, eivät kuitenkaan aivan samoina ihmisinä. He ovat tuoneet mukanaan uutta tietoa, joka on rikastuttanut heidän elämäänsä ja muiden elämää heidän ympärillään. Heidä kuunnellaan entistä tarkemmin ja heidän neuvoaan kysytään mieluusti.

Tämän uuden laatukäsikirjoituksen syntyminen on myös ollut matka. Perille pääsemistä ovat auttaneet monet työtoverit eri puolilla maata kommenteillaan, kysymyksillään, kannustuksellaan, omia kokemuksiaan jakaen ja asioita kyseenalaistaen. Teitä on niin paljon, ettemme valitettavasti

voi kaikkia erikseen tässä nimetä, joten iso yhteinen kiitos teille kaikille! Tärkeänä kommentoijarinkinä ja laatunäkökulman vahvistajana ovat olleet ehkäisevän päihdetyön laatukehittäjäverkostossa vuosien varrella vaikuttaneet ihmiset, iso kiitos teille! Aivan kalkkiviivoilla olemme saaneet korvaamatonta apua käsikirjan viimeistelyssä julkaisukuntoon käsikirjatyöryhmältä, johon kuuluivat Sanna Pylkkänen Preventiimistä, Ari Inkinen Helsingin Nuorten Miesten Kristillisestä yhdistyksestä, Juha Mieskolainen Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastosta sekä Minna Kesänen, Arja-Leena Saunio, Elina Kotovirta ja Jaana Miettinen Terveysten ja hyvinvoinnin laitokselta, kiitos ja kumarrus teille. Kiitokset myös Elsi Vuohelaiselle, Sampo-Ilmari Tuhkalehdolle sekä Mirja Pekkaselle arvokkaiden käytännön kokemusten jakamisesta laatutähden käytössä. Kahden toimittajan osuuksia ei lopullisesta tuotoksesta voi erottaa, kummankin sormenjäljet näkyvät kaikkialla. Alaluku ”Ehkäisevän työn johtaminen, suunnittelu ja toteutus kunnassa” perustuu Ari Inkisen käsikirjoitukseen.

Helsingissä 28.11.2012

Tuomas Tenkanen
kehittämispäällikkö

Markku Soikkeli
erikoissuunnittelija

THL, Tupakka-, päihde- ja rahapelihaitat -yksikkö

I LAADUN TÄHDEN

”Törmäsin ensimmäisen kerran Laatutähteen muistaakseni syksyllä 2005 Ehkäisevän päihdetyön foorumin kokouksessa. Ari Saarto A-klinikkasäätiöstä esitteli tähden perusteita. Se oli mielestäni loistava idea ja tapa hahmottaa asioita. Olin myyty saman tien. Tähti oli syttynyt pohjoiselle pallonpuoliskolle. Nyt oli yhteinen käsitys ehkäisevästä työstä ja sen hahmottamisesta. Minua viehätti sen käytettävyys erilaisissa toiminnoissa ja eri tasoilla. Otin sen puheeksi samana syksynä Englannissa kansainvälisen Siniristin ehkäisevän työn tapaamisessa. Laatuajattelu sai huomiota ja sitä pidettiin hyvänä.”

(Ari Inkinen, kehitysjohtaja, HNMKY)

Tämä käsikirja esittelee Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella valmistellut ehkäisevän päihdetyön laatusuosituksukset sekä laatutähti-työkalun uudistetun version. Käsikirja on jatkoa Stakesin vuonna 2006 julkaisemille ehkäisevän päihdetyön laatuksiteereille (Stakes 2006), joissa myös laatutähti-työkalu ensimmäisen kerran esiteltiin. Samana vuonna julkaistiin myös tämän käsikirjan suoranainen edeltäjä, Laatutähteä tavoittelemassa -esite (Jokinen 2006) opastamaan laatuksiteereiden käyttöön.

Laatutähti on visuaalinen apuväline laadukkaan työn suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Vaikka se on alun perin suunniteltu ehkäisevään päihdetyöhön, ja vaikka myös nämä laatusuosituksukset käsittelevät sitä, soveltuu laatutähti-työkalu moneen muuhunkin työhön ja niin sitä on myös käytetty.

Laatuksiteerit ovat nostaneet ehkäisevän päihdetyön arvostusta ja uskottavuutta. Niiden avulla on päättäjille ja kansalaisille voitu kertoa työmenetelmien perustuvan tutkimustietoon, ja työltä voi siksi odottaa tulosta. Antamalla arvioijille, päättäjille ja rahoittajille julkiset ja yhdenmukaiset pe-

rusteet kriteerit ovat myös lisänneet hallinnon ja päätöksenteon avoimuutta. Laatutähteen on aina sisällytynyt ajatus laadusta ennen muuta tasapainoisena kokonaisuutena. Laatu on opittava tarkkailemaan koko prosessin ajan eikä vain työn lopussa. Tunnetun sanonnan mukaan Jumala piilee yksityiskohdissa: mitä teemmekin, meidän tulee olla järjestelmällisiä ja huolellisia, sillä lopputulos riippuu yksityiskohdista, jotka helposti jäävät huomiotta. Myös etiikan korostaminen on ollut suomalaisten laatuksiteerien omaperäinen piirre. Tasapainoinen kokonaisuus ja etiikka suomalaisessa laatuaineistossa ovat myös vaikuttaneet EU:n huumeseurantakeskuksen EMCDDA:n julkaisemiin ehkäisevän päihdetyön laatusuosituksiin (EMCDDA 2011).

Laatuksiteerien vastaanottoa tutkineen Irja Hemmilän (2007) mukaan ne tulivat nopeasti tunnetuiksi ja niiden vastaanotto oli varsin myönteinen. Laatuksiteerit loivat alalle yhteisen kielen ja ajatuskehityksen. Se on kuin ”bad English” kansainvälisenä kielenä: niukka ja kömpelö, mutta yhteinen ja kaikkien lähes samalla tavalla ymmärtämä. Kriteerit helpottivat työn seurantaa, auttoivat hahmottamaan ehkäisevän päihdetyön kokonaisuutta, paransivat työn laatu, toimivat työvälineenä ideoiden viemisessä käytäntöön sekä selkeyttivät työn arviointia.

Pelkkää kiitosta laatutähti ja käsikirja eivät saaneet. Ne koettiin myös vaikeasti avautuviksi ja puutteellisiksi. Kokemuksen ja palautteen karttuessa syntyi käsitys siitä, kuinka laatutähdestä voidaan kehittää entistä toimivampi työväline. Syntyi tämä julkaisu selkiyttämään laatutähteen suunnittelu-, toiminta- ja arviointimallia. Luvussa 4 kuvataan, miten uusin versio ”Laatutähti 2013” eroaa alkuperäisestä ja miksi: millaista on ollut kriittinen palaute ja mitä muutoksia sen perusteella on nyt tehty.

Alkuperäiset laatuksiteerit tulivat tilanteeseen, jossa alan keskeinen säännös Raittiustyölaki oli monilta osin vanhentunut eikä tarjonnut työlle ajanmukaista perustaa. Niinpä käsitykset työn sisällöstä ja menetelmistä olivat hyvin kirjavat (Mäkelä 1998). Vaikuttavien, tutkimustietoon perustuvien menetelmien läpimurto oli alkanut, mutta edelleen työtä tehtiin myös pelkkien perinteiden ja aatteiden pohjalta. Siksi laatuksiteerit laatinut työryhmä saikin tehtäväkseen esittää työn ajanmukaiset tiedolliset lähtökohdat, menetelmät, käsitteet ja kielen (Stakes 2006). Nämä tavoitteet saavutettiin, ja laatuksiteerien perusajatuksut on laajalti omaksuttu käytännön työhön.

Laatu on tietyn prosessin, palvelun tai tuotteen ominaisuus, joka itsessään ei ole hyvä tai huono.

MIKSI TARVITAAN LAATUTYÖTÄ?

Laadunhallinta on johtamista, koordinoimista¹ ja tiedon ohjaamista. Näiden avulla varmistetaan haluttu laatu. Kyse on myös siitä, kuinka pystytään vastaamaan eri tahoilta tuleviin odotuksiin ja vaatimuksiin. Tällöin pitää olla selvillä, mitä nämä vaatimukset ja odotukset ovat. Laadunhallinta pitää sisällään kaiken sen toiminnan, jolla yhteisö pystyy varmistamaan kykynsä tuottaa asiakkaidensa ja kohderyhmiensä tarpeiden ja odotusten mukaisia palveluja. Jokaisella yhteisöllä on omanlaisensa toimintajärjestelmä, vaikka

1 koordinaatio: sopusuhtainen, sujuva tai tarkoituksenmukainen yhteistoiminta (SuomiSanakirja.fi)

ei aina tarpeeksi johdonmukaisesti suunniteltu ja organisoitu.

Kunnan tehtävänä on edistää asukkaidensa hyvinvointia. Useat lait, kuten uusi terveydenhuoltolaki (1326/2010), pitävät sisällään kunnille hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyviä velvoitteita. Yksi näistä velvoitteista on hyvinvointikertomuksen (ks. sanasto) valmisteleminen keran valtuustokaudessa sekä hyvinvoinnin tilan vuosittainen raportointi.

Tee pieni testi:

Miten esittelet ehkäisevän päihdetyön tuloksia ja vaikuttavuutta kuntasi hyvinvointikertomuksessa? Pystyisitkö laatutyön avulla vakuuttamaan kunnan päättäjät ja kuntalaiset ehkäisevän päihdetyön konkreettisista hyödyistä ja osoittamaan tehdyn työn tulokset aiempaa selkeämmin? Innostaisiko tämä investoimaan ehkäisevään työhön myös tulevaisuudessa?

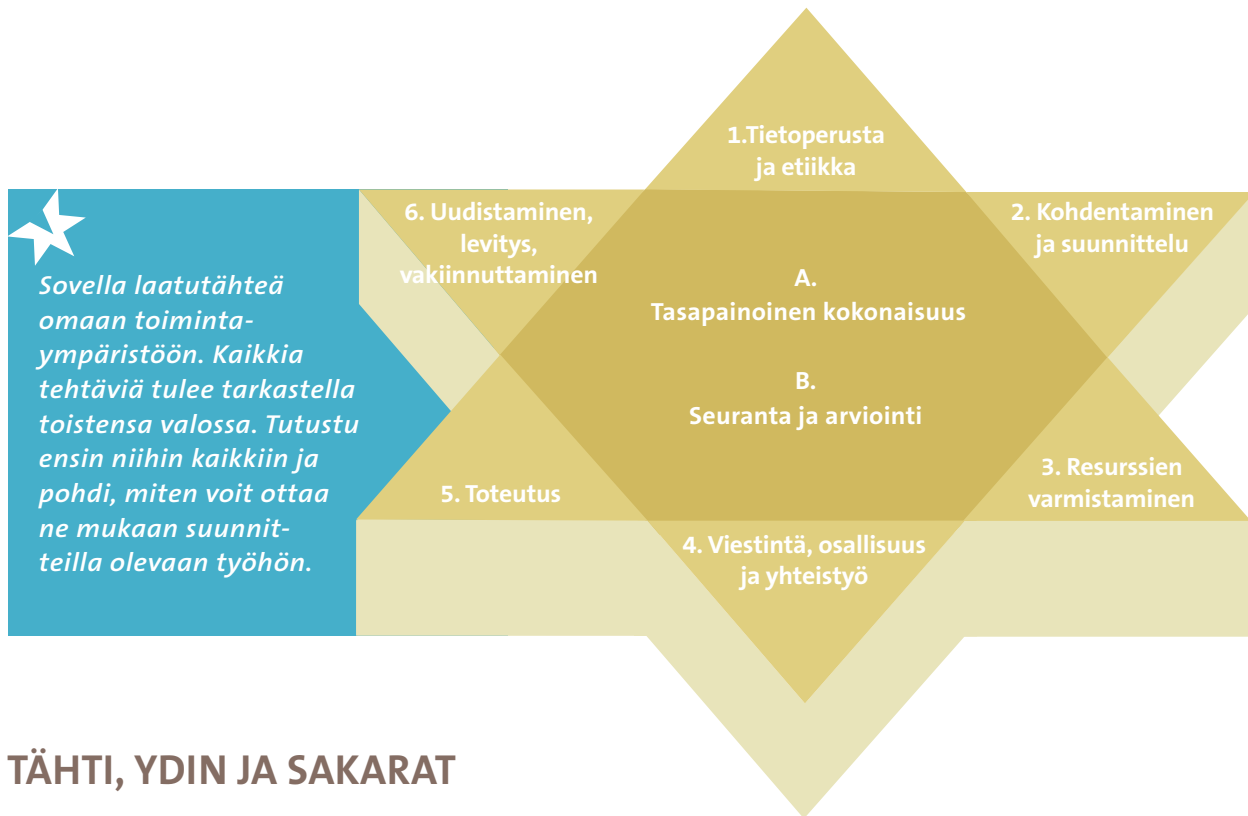
Laatutyön avulla kerrotaan tehdystä työstä omalle organisaatiolle, päätöksentekijöille, muille toimijoille sekä kansalaisille. Laatutyöstä ehkäisevän päihdetyön toimijajoukko saa yhtenäisen kehyksen ja kielen, minkä jälkeen oma työ on helpompi yhdistää osaksi muuta kunnassa tehtävää työtä.

Mieti!

Laatutyössä kyse ei ole turhasta teoretisoinnista, vaan ehkäisevän päihdetyön tekemisestä näkyväksi.

II LAATUTÄHDEN KÄYTTÖOHJEET

TÄHTI, YDIN JA SAKARAT

”Sitten tuli oivallus: tähden sakaroiden pohtimisessa kannattaa lähteä liikkeelle jostakin yhdestä, siitä johon saa heti vaivatta koottaa muutaman asian ja ajatuksen. Se innostaa, sen huomaa avaavan ajatuksia muidenkin sakaroiden suuntaan.”

(Mirja Pekkanen, aluekoordinaattori, Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry.)

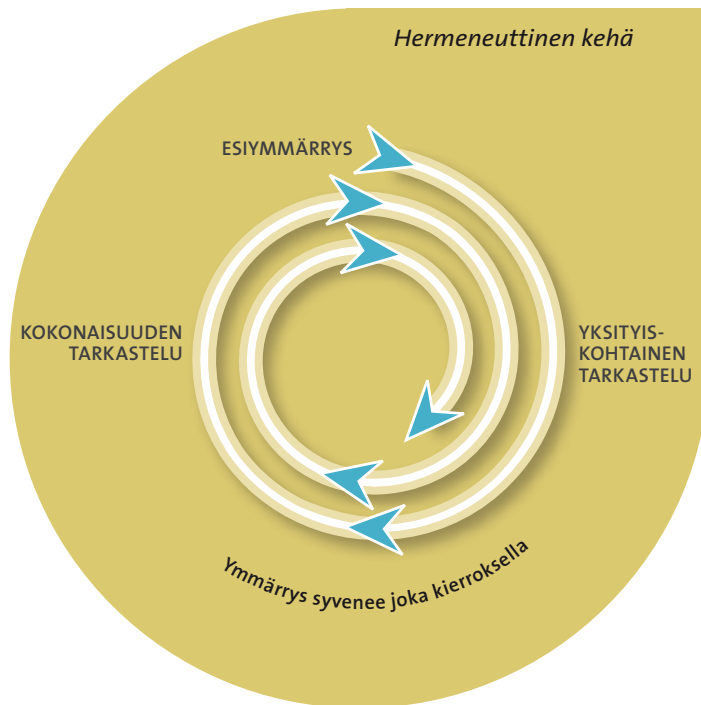
Laadukas ehkäisevä päihdetyö koostuu kahdeksasta eri *tehtävästä*, joiden suhdetta toisiinsa kuvaa yllä esitetty *laatutähti*. Ytimeen on sijoitettu ne kaksi tehtävää, joita on pidettävä silmällä kaiken aikaa ensimmäisistä suunnitteluvaiheista lähtien. Sakaroiden järjestys myötäpäivään kierrettäessä auttaa etenemään suunnittelutyössä johdonmukaisesti vaihe vaiheelta, mutta ne voi ottaa työn alle myös mieleisessään järjestyksessä ja niitä kannattaa työn edetessä

tarkastella jokaista suhteessa jokaiseen muuhun. Kaikkiin tähden asioihin ei voi aina itse vaikuttaa, mutta on tärkeää ottaa ne kaikki huomioon. Esimerkiksi rahoitus ja resurssit ovat vakiintuneessa perustyössä jo ulkoapäin annettuja.

Ehkäisevää päihdetyötä ovat sekä jatkuva työ että erilliset paikalliset, alueelliset tai valtakunnalliset hankkeet, ohjelmat, teemaviikot, kampanjat tai muut lyhytkestoiset *toiminnot*.

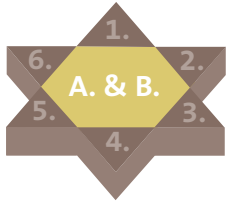
LAATUTÄHDEN TAUSTA-AJATTELUSTA

Jotta olisi helpompaa oivaltaa tehtävien yhteenkuuluvuus ja keskinäiset suhteet, puhumme vertauskuvallisesti *laatutähden kiertämisestä*. Kielikuva ”tähden kiertäminen” heijastaa laatutähti-ajattelun taustateoriaa, hermeneutiikkaa (ks. esim. Karvonen). Laatutähteä pystyy hyvin soveltamaan myös tuntematta tätä teoriapohjaa, mutta siihen tutustuminen helpottaa ajatteluun sisään pääsemistä.

Hermeneuttinen kehä kuvaa ymmärryksen kehittymistä tietystä ilmiöstä. Emme ala tutustua aiheeseemme ”tyhjältä pöydältä”, vaan meillä on siitä enemmän tai vähemmän tarkkoja, todennäköisesti oikeansuuntaisia ennakkokäsityksiä. Näitä ennakkokäsityksiä kutsutaan *esiymmärrykseksi*. Esiymmärrys koskee ilmiötä *kokonaisuutena*. Alamme tulkita ilmiötä tämän esiymmärryksen pohjalta. Se tapahtuu syventymällä ilmiön *yksityiskohtiin*. Kun käsityksemme eri yksityiskohdista tarkentuu, myös käsityksemme kokonaisuudesta muuttuu. Tätä tarkastelun kiertoa yksityiskohtien ja kokonaisuuden välillä kutsutaan *hermeneuttiseksi kehäksi*. Yksityiskohtien tarkastelu muuttaa käsitystämme kokonaisuudesta. Tätä käsitystä voi jälleen pitää esiymmärryksenä. Siitä käsin voi edelleen tarkentaa käsitystään yksityiskohdista, sillä uusi käsitys kokonaisuudesta ruokkii puolestaan yksityiskohtien parempaa ymmärtämistä. Tarkastelukierroksia voi jatkaa, kunnes ne eivät enää tunnu tarjoavan uutta ymmärrystä.

Hermeneuttinen ajattelu on itsessään hyvää vastalääkettä tutkimus- ja kokemustiedon sekä maallikon ja specialistin tiedon liian jyrkälle vastakkainasettelulle korostaessaan, että jo aluksi käsityksemme ilmiöstä luultavasti on järkevä ja kaippaa vain hiomista.

LAATUTÄHDEN YDIN

A. Tasapainoinen kokonaisuus

Meillä on omat ennakkokäsityksemme päihteiden käytöstä ja niiden aiheuttamista haitoista.

Ymmärrys muuttuu ja täsmentyy tiedon lisäytyessä ja kokemuksen kasvaessa: ennakkokäsityksiä testataan koko ajan. Uusi tieto korjaa niitä.

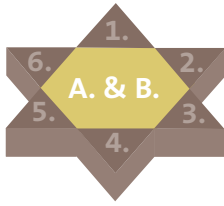
Ehkäisevän päihdetyön työntekijöille syntyy uutta ymmärrystä, jota myöhemmin on mahdollista tarkastella ja korjata. Uutta ymmärrystä syntyy myös kohderyhmissä, kun vuorovaikutus alkaa.

Vasta kun kutakin *tehtävää* tarkastellaan muiden rinnalla, havaitaan aiotun toiminnan mahdolliset sisäiset ristiriitaisuudet, jotka heikentävät työn laatua. Siksi on tärkeää ratkaista nuo ristiriidat. Esimerkiksi kaikkein tehokkaimmat keinot voivat olla ristiriidassa eettisten periaatteiden kanssa eikä niitä sen vuoksi voi käyttää.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Tasapainoinen kokonaisuus	<p>Laatutekijöiden keskinäinen tasapaino on varmistettu.</p> <p>Apukysymyksiä:</p> <p><i>Miten aiottu interventio sopii hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuuteen?</i></p> <p><i>Miten se vastaa tietoa päihdeongelmista alueella?</i></p> <p><i>Onko sen tavoitteet saavutettavissa määritellyssä ajassa?</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suunnitelma on toteuttamiskelpoinen ja johdonmukainen ja tämä on myös helposti osoitettavissa. 2. Hankkeen kannalta olennaiset tehtävät on nimetty ja on varmistettu, että ne sopivat yhteen ja tukevat toisiaan. 3. On suunniteltu, miten tasapainoa voidaan tarvittaessa korjata myös työn kuluessa.

Kaikkien laadun osatekijöiden yhtäaikainen toteuttamiskelpoisuus ja johdonmukaisuus ovat koko laatuajattelun ydin, joka takaa laadukkaan kokonaisuuden. Näin työn kuluessa syntyvä uusi ymmärrys heijastuu takaisin työhön.

B. Seuranta ja arviointi

Arvioinnin tulee olla mahdollista koko työn ajan eikä vain lopussa. On ennalta tiedettävä, miten työ arvioidaan ja millaista seuranta ja dokumentointia tarvitaan. Etenemistä pitää arvioida säännöllisesti jo työn kuluessa keräämällä riittävästi dokumentoivaa aineistoa. Näin saatu vertailutieto voidaan jatkossa hyödyntää tekemällä ajoissa tarpeelliset korjausliikkeet. Arviointiin ja seurantaan on myös varattava jo suunnitteluvaiheessa riittävästi aikaa. Hyvin resursoituissa ja laajoissa hankkeissa on paikallaan tehdä *tieteellinen tulosarviointi*, jolla pyritään todentamaan toiminnon vaikutus kohderyhmän päihteiden käyttöön tai haittojen vähenemiseen tai muuhun asetettuun tavoitteeseen.

Toiminnon päätyttyä laaditaan loppuarviointi, joka voi olla joko *tulosarviointi* tai *prosessiarviointi*. Arviointi toteutetaan siihen varatuilla voimavaroilla ja jo toteutusvaihetta ennen tehdyn arviointisuunnitelman mukaan. Toiminnon aikana on arviointia varten kerätty ja huolellisesti dokumentoitu järjestelmällistä tietoa.

Tulosarvioinnissa selvitetään suunnitteluvaiheessa laadittujen osoittimien avulla, ovatko tulokset toteutuneet. Hankkeen laajuudesta

ja voimavaroista riippuen selvitetään tilastollisin menetelmin hankkeen vaikuttavuus ja kustannustehokkuus sekä liitetään mukaan pohdinta siitä, millaiset tekijät ovat edistäneet, millaiset ehkä jarruttaneet tulostavoitteen saavuttamista.

Arvioinnin on määrä kartuttaa yhteistä ymmärrystä ja eriteltyä kokemusta menetelmien kehittämisen tueksi. Siksi myös epäonnistumiset tulee raportoida eikä varsinkaan peitellä. Myös rahoittajien ja päättäjien on ymmärrettävä tällaisen tiedon arvo.

Esimerkki:

Laatutähden avulla on tehty loppuarviointi sosiaali- ja terveysministeriön hankkeesta, jossa jalkautettiin mini-interventio terveyskeskuksiin ja työterveyshuoltoon (Seppä 2008, 58–60).

Prosessiarvioinnin avulla dokumentoidaan, mitä tapahtui hanketta toteutettaessa. Se auttaa myös arvioimaan työn laatua ja hyödyllisyyttä antamalla tietoa muun muassa siitä, kuinka suuren osan kohderyhmästä se tavoitti. Lisäksi sen avulla saadaan tietoa sidosryhmien suhtautumisesta ja osallistumisesta sekä voimavarojen kohdentumisesta. Prosessiarvioinnin tulokset auttavat ymmärtämään mahdollisen tulosarvioinnin tuloksia ja kehittämään menetelmiä edelleen.

Prosessiarviointiin kuuluu myös *toteutuksen tarkkuuden (fidelity)* arviointi. Vaikka sovelletaisiin menetelmää tai interventiota, joka on aikaisemmin arvioitu vaikuttavaksi, oman toiminnon vaikuttavuus jää riippumaan siitä, kuinka

tarkasti alkuperäistä suunnitelmaa noudatetaan. Jos toteuttajat jättävät joitakin tehtäviä väliin tai muuttavat toiminnon sisältöä jotenkin, ei enää ole takeita siitä, että koeteltu menetelmä tälläkin kerralla toimii (EMCDDA 2011, 257).

Arvioinnille asetettavat vaatimukset riippuvat työn laajuudesta ja resursseista. Kevyellä organisaatiolla ja pienin resurssein toimittaessa riittää *itsearviointi*, toimijaorganisaation sisäinen arviointi sekä etenkin verkostotyössä vertaisarviointi. *Ulkoista arviointia* edellytetään silloin, kun yhteiskunnan sijoitus työhön on huomattava. Arviointi on eri asia kuin arviointitutkimus- ja tiede. Arviointi osana työtä ja osaamista ei ole nimensä mukaisesti poikkeava muusta käytännön työntekijän perusosaamisesta. Sitä ei tule pelätä. Esimerkiksi polkupyörällä ajaminen on jatkuvaa arviointia: tarkkailemme toimintamme vaikutuksia ja korjaamme tarvittaessa.

- Läheskään aina ei ole mahdollista tehdä määrällistä arviota toiminnon lopullisen tavoitteen toteutumisesta, esimerkiksi alkoholinkäytön vähenemisestä kohderyhmän keskuudessa. Liioin ei usein ole mahdollista osoittaa, mikä osuus juuri arvioitavalla toiminnolla on ollut tapahtuneessa muutoksessa. Mitattavia muuttujia voi kuitenkin olla. Useimpiin hankkeisiin voi liittää päihdehaitoilta suojaaviin ja niille altistaviin tekijöihin kohdistuvan arvioinnin: ennen-jälkeen -mittauksilla todennetaan, onko toiminto muuttanut näitä tekijöitä kohderyhmässä. Toiminnolle on hyvä asettaa näihin altistaviin ja suojaaviin tekijöihin kohdistuvia välitavoitteita.

Esimerkki: Jos tarkoitus on vähentää alkoholin myyntiä, tarjoamista ja välittämistä alaikäisille, voidaan sopivan ikäisiltä koululaisilta kysyä ennen interventiota ja taas sen jälkeen, kuinka helppo tai vaikea heidän mielestään on saada käsiinsä alkoholia.

- Tulosarvioitujen toimintojen esimerkkiä voidaan soveltaa ja toistaa niitä pienemmissä toiminnoissa, kunhan huolehditaan prosessiarvioinnin ja seurannan avulla, että vaikuttavaksi arvioitua menetelmää tarkoin noudatetaan. Näin esimerkiksi toimivat lukuiset Pakka-hankkeen (Paikallinen alkoholipolitiikka) toimintamallia toteuttavat pienemmät hankkeet eri puolilla maata.
- Mikäli aina vaadittaisiin jo etukäteen näyttöä aiotun toiminnon vaikuttavuudesta, jarrutettaisiin innovaatioita ja oman asiantuntemuksen käyttöä. Mitä enemmän suunnitelmassa on oman luovan ajattelun tulosta, sitä tärkeämpää on perustella työ ja siihen kohdistetut odotukset teorianäytöllä, jonka tarkoitus on vakuuttaa asiantunteva kuulijansa mahdollisuuksista.

Toteutuksen onnistumista voidaan arvioida parhaiten jälkikäteen: kuinka asetetut tavoitteet saavutettiin, kuinka toimintasuunnitelma kohtalta toteutettiin, millaisia olivat työn tuokset ja tulokset, ja oliko työ vaikuttavaa. Mikäli mahdollista, verrataan kohderyhmän nykyistä tilannetta alkutilanteeseen. Suunnitelmia voidaan arvioida sen perusteella, antavatko ne mahdollisuuden löytää vastaukset edellä esitettyihin kysymyksiin.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Työn seuranta ja arviointi	<p>Työn kulku ja tulokset voidaan esittää niin, että voidaan tehdä perustellut päätelmät sen arvosta: jatkamisesta, lopettamisesta, muuttamisesta ja sovelletun menetelmän tai työtavan levittämisestä.</p> <p>Apukysymyksiä:</p> <p><i>Onko etukäteen tehty arviointisuunnitelma?</i></p> <p><i>Miten varmennetaan riittävä dokumentointi työn kuluessa?</i></p> <p><i>Onko kirjattu muistiin myös ei-toivotut tulokset ja huomiot?</i></p> <p><i>Onko arviointiin varattu resurssit?</i></p> <p><i>Mitä päätelmiä arvioinnin perusteella voidaan tehdä esimerkiksi työn jatkosta?</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Arviointisuunnitelma on sisällytetty työsuunnitelmaan. Arvioinnin vaatimat, kerättävät tiedot on nimetty. Niiden kerääminen ja käsittely on suunniteltu ja organisoitu. 2. Arvioinnille on varmistettu voimavarat, ml. riittävä työvoima, aika ja osaaminen. 3. Arviointimenetelmä ja käytettävät mittarit on valittu ja perusteltu (esim. tehdäänkö prosessiarviointi, tulosarviointi vai molemmat; sisäinen vai ulkoinen arviointi). 4. On varauduttu havaitsemaan ja raportoimaan myös toiminnan ei-aiotut tai tavoitteen vastaiset vaikutukset. 5. Arviointitiedon käyttö jo työn kuluessa on suunniteltu niin, että arviointia voi tarvittaessa käyttää toiminnan tarkistamiseen ja korjaamiseen. 6. Arviointiraportista selviää, onko tavoitteet saavutettu sekä se, mitkä seikat ovat edistäneet tai haitanneet niiden saavuttamista tai estäneet sen. 7. Arvioinnin tulosten hyödyntäminen ja levittäminen on suunniteltu.

Enemmän arvioinnista

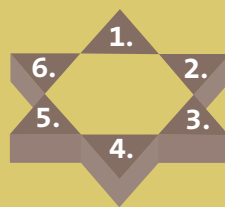
Arvioinnista THL:n ehkäisevän päihdetyön sivustolla:
http://www.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/arviointi

Tutustu Suunta-työkaluun, ennen kuin tilaat ulkopuolista konsulttia pohtimaan arviointikysymyksiä. Muutakin arviointiasiaa järjestötoiminnan näkökulmasta SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry:n sivustolla: http://www.jarjestoarviointi.fi/tukea_arviointiin/

Ennen ulkoisen arvioinnin tilaamista – ja sen päättämiseksi, tarvitaanko sitä – voi käydä läpi seuraavan muistilistan: <https://www.innokyla.fi/web/malli136417>

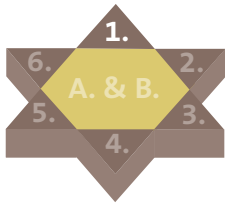
Sininauhaliiton arviointiopas: http://www.sininauhaliitto.fi/sininauhaliitto/julkaisut/kirjallisuus/muu_kirjallisuus/arviointi_avuksi_projektityohon/

Sosiaali- ja terveyspalvelujen laatuohjelma SHQS: <http://www.labquality.fi/qualitor/palvelut/shqs-laatuohjelma/>

LAATUTÄHTI SAKARA SAKARALTA ►

1. TIETOPERUSTA JA ETIIKKA

”Laatutähti nosti tietoperustan ehkäisevässä työssä keskeiseen asemaan. Se oli minusta yksi koko homman tärkein anti. On todella tärkeää tietää, mihin toiminta perustuu. Jos tietoperustaa ei löydy tai tunne, niin tähtönen ohjaa sen etsimiseen. Se että tietoperustaa ei ole, saattaa kertoa siitä että sitä todellakaan ei ole kasattu. Ehkäisevän työn johtavien virkamiesten ja suunnittelijoiden tulisi huolehtia, että tietoperusta olisi kaiken kansan saatavilla. Yksi hyvä levityskanava on minusta www.innokyla.fi. Hyvinvoinnin tietopankki, jossa on myös paikka ehkäisevän työn kehittämiseksi ja toiminnoille.”

(Ari Inkinen)

Kaiken asiantuntijatyön lähtökohta on *tietoperusta*. Ehkäisevässä päihdetyössä se muodostuu riittävän laajasta hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tuntemuksesta sekä päihdetyön ja sen erityisalueiden erityistuntemuksesta. Työntekijän tulee tuntea myös eri työmenetelmien ja toteutustapojen vaikuttavuus.

Tietoperusta ei muodostu vain tutkitusta tiedosta, vaan se karttuu myös käytännön työn kokemuksista. Ehkäisevässä työssä niin sanotun hiljaisen tiedon merkitystä ei ole syytä vähätellä tai unohtaa. Tärkeää on myös saada vertaistukea

vastaavaa työtä tekeviltä ja aika ajoin käydä analyttisemmin läpi oman työn perusteita ja arvioida sen vaikuttavuutta.

Ehkäisevän päihdetyön tietoperustaa ovat muun muassa tiedot

- päihteistä, niiden käytöstä ja haitoista sekä yleisesti että oman työn kohderyhmässä
- kohderyhmän elinoloista ja kulttuurista sekä niitä koskevista tietolähteistä
- lainsäädännöstä ja kohderyhmän oikeuksista
- päihderiskeiltä ja haitoilta suojaavista ja niille altistavista tekijöistä
- vaikuttavista, tutkimustietoon perustuvista päihdehaittojen vähentämisen menetelmistä, projektityöstä ja arvioinnista sekä
- valtakunnallisista ja paikallisista strategioista, toimijoista ja omaa toimintaa sivuvasta toiminnasta sekä verkostoitumis- ja yhteistyömahdollisuuksista.

Mihin tarvitaan teoriaa

Teoriapohja tarkoittaa perusteltua selitystä sille, miksi voimme odottaa, että aiottu toiminto aiheuttaa tavoitteidemme mukaista muutosta kohderyhmän käyttäytymisessä tai elinoloissa. Pitää osata tunnistaa sellaiset välittävät muuttujat sekä suojaavat ja altistavat tekijät, jotka vaikuttavat tavoitteidemme toteutumiseen. Mikäli käytetään tunnettua ja tutkittua mallia, ohjelmaa tai yksittäistä menetelmää, teoriapohjan pitäisi olla jo valmiina. Mitä omaperäisempi suunnitelma on, sitä perusteellisemmin teoriapohja on kehiteltävä ja esiteltävä, sillä aiempaa tutkimus- ja arviointitietoa ei silloin välttämättä ole.

Mikään ei ole käytännöllisempää kuin hyvä teoria!

Teoreettiset mallit perustuvat tutkimus- ja teoria-tietoon päihdeiden käytöstä, terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä, käyttäytymisestä (esim. psykologia, kasvatustiede, sosiaalipsykologia, sosiologia) ja viestinnästä. Teoreettisen mallin käyttö on tärkeä edistysaskel kohti vaikuttavaa ja näyttöön perustuvaa ehkäisevää päihdetyötä. Näiden mallien ei kuitenkaan tulisi pelottaa kehittämistä omia teoreettisia malleja ja niihin perustuvia menetelmiä ja toimintoja, mutta nekin tulee perustella olemassa olevalla tutkimus- ja teorian tiedolla. Kun kehitetään uutta teoriaa ja menetelmää, tulee se kuvata mahdollisimman seikkaperäisesti. Se ei saa olla vaan ”kehittäjien päissä”, vaan ulkopuolistenkin on päästävä siitä perille.

PÄIHDETYÖ		
Ehkäisevä päihdetyö		Korjaava päihdetyö
yleinen ehkäisy	riskiehkäisy	päihdehoito

Päihdetyön tavoitteenasettelu ja ehkäisyn taso. Preventiimi 2012

Yllä olevan kuvion mukaan päihdetyö jakaantuu ehkäisevään ja korjaavaan työhön. Ehkäisevän ja korjaavan päihdetyön yhteiseksi rajapinnaksi muodostuu riskiehkäisyn alue. Riskiehkäisyksi nimetyssä toiminnassa lähtökohtana on riskin tunnistaminen. Yleinen ehkäisy on suunnattu yleisesti laajemmalle kohderyhmälle. Päihdehoi-

toon on laadittu päihdepalvelujen laatusuositukset, jotka löytyvät sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivuilta (STM 2002).

Päihdeiden käytöltä ja päihdeongelmilta *suojaavien tekijöiden* vahvistaminen ja niille altistavien *riskitekijöiden* vähentäminen on useiden ehkäisevän päihdetyön parhaiden menetelmien tavoite. Näitä tekijöitä esiintyy kaikilla ehkäisevän päihdetyön toteutustasoilla yhteiskunnasta yksilöön (vrt. s. 23–24). Yhteiskunnallinen riskitekijä on esimerkiksi huono-osaisuus, suojaava tekijä lähi-suhteissa taas esimerkiksi perhesuhteiden läheisyys. Yksilötason riskitekijä on päihdeiden kokeilun ja käytön varhainen aloittaminen. (Suojaavista tekijöistä ja riskitekijöistä Stakes 2006, 27–34.)

Alla olevassa kuvassa on avattu suojaavien tekijöiden ja riskitekijöiden merkitystä nuorten parissa tehtävässä ehkäisevässä työssä. Lapset ja nuoret ovat ehkäisevän päihdetyön erityinen kohderyhmä. Jokaisen nuoren elämässä on sekä suojaavia tekijöitä että riskitekijöitä samanlaisesti. Työtä kohdennettaessa on tiedostettava, mikä on päätavoite. Tärkeä ennaltaehkäisyn näkökulma nuorten osalta on sosiaalinen vahvistaminen. Sen avulla vahvistetaan kodin kasvatustyön rinnalla sosiaalisia ja ryhmässä toimimisen taitoja, päihdeilmion ymmärrystä sekä niitä tietoja ja taitoja, joiden tiedetään lisäävän nuorten vahvuuksia suhteessa päihteisiin.

SUOJAAVAT TEKIJÄT			RISKITEKIJÄT
SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN	YLEINEN EHKÄISY	RISKIEHKÄISY	

Preventiimi 2012

”Erityisesti nuorten kanssa toimiessa on muistettava olla solidaarinen ja tarkistaa, että annettu tieto on asiallista ja tasapuolista ja että nuoria kuunnellaan eikä heitä yritetä manipuloida. Nämä asiat liittyvät kiinteästi niin tavoitteisiin, tietoperustaan kuin toteutukseen. Keskusteluista tulee yleensä mielenkiintoisia, kun nuorille järjestettävien tapahtumien suunnittelussa on kohderyhmän – nuorten – edustajia paikalla.”

(Mirja Pekkanen)

Ehkäisevän päihdetyön etiikasta

Ehkäisevä päihdetyö voi hyvää tavoitellessaan olla myös leimaavaa ja syrjäyttävää. Esimerkiksi huumevalistuksessa voidaan kokeilijat leimata ongelmakäyttäjiksi, tai kohtuutta alkoholinkäyttöön voidaan markkinoida niin, että raittiit saadaan näyttämään poikkeavilta. Riippuu paljon työn luonteesta, millaiset eettiset vaatimuksen korostuvat. Ohessa huomioon otettavia eettisiä näkökohtia eri lähteistä (EMCDDA 2011, Stakes 2006, Jokinen 2006, Puuronen 2011, Soikkeli 2002 & 2004):

- › On tunnettava lain vaatimukset ja noudatettava niitä.
- › Tärkein yleinen periaate on vahingoittamattomuuden periaate: työstä ei saa koitua kohdehenkilöille haittaa tai vahinkoa.
- › Kohdehenkilöiden perus- ja ihmisoikeuksia on kunnioitettava ja heitä on kohdeltava kunnioittavasti.
- › Työn on tuotettava kohderyhmilleen osoitettavissa olevaa hyötyä eikä vain kiilloitettava työntekijöiden omaa kilpeä.
- › Toiminnon taustaoletukset ja -arvot on avoimesti ilmaistava.
- › Toimijan on tunnettava kohderyhmän kulttuuri ja arvomaailma, kunnioitettava niitä ja sopeutettava viestinsä ja toimintansa niihin sopiviksi.

- › Kohdehenkilöiden mielipiteenvapautta tulee kunnioittaa eikä heitä voi vaatia mukautumaan tekijöiden arvoihin ja uskomuksiin.
- › Keskustelut on käytävä vapaasti, ilman moraalista painostusta.
- › Tarjotun tiedon tulee olla totuudenmukaista, avoimesti perusteltua, vastaanottajalle hyödyllistä ja ymmärrettävää sekä häntä kunnioittaen esitettyä. On epäeettistä manipuloida vastaanottajaa rajoittamalla tai valikoimalla hänelle tarjottua tietoa.
- › Kohdehenkilöiden osallistumisen täytyy olla vapaaehtoista ja riittävään tietoon perustuvaa.
- › Luottamuksellinen tieto on suojattava.
- › Osanottajien turvallisuus on taattava.
- › Kohderyhmän on voitava vaikuttaa hankkeen suunnitteluun ja toteutukseen.
- › Osanottajia ja kohdehenkilöitä varten on oltava valitus- ja palautemenettely.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen ammattieettisenä periaatteena

Päihdekäytön parissa työskenteleville kehittyy asiantuntemusta ja näkemystä päihdehaittojen merkityksestä niin yksilöiden kuin koko yhteiskunnan kannalta sekä keinoista vähentää niitä. On tärkeää, että he tuovat tietonsa ja näkemyksensä yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun.

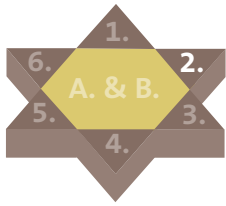
Tutkimustiedon perusteella tunnetaan vaikuttavat päihdehaittojen vähentämiskeinot. Suuri osa niistä on poliittisia päätöksiä, joilla rajoitetaan päihdeiden saatavuutta, hintaa ja markkinointia. Vaikuttavan politiikan suurin ongelma on, että nämä keinot eivät ole kovin suosittuja. Ne herättävät usein vastustusta päihdekaupan ja -teollisuuden piirissä, eivätkä kansalaisetkaan välttämättä tunne niiden tehoa. Lisäksi ajallemme tyypillinen

yksilön vapautta korostava arvomaailma vierastaa rajoituksia ja suosii vapaaehtoista sääntelyä ja valitusta. Kuitenkin tehokas päihdepolitiikka edellyttää myös rajoituksia. Päähteiden saatavuuden sääntely koskee yhtäläisesti kaikkia ja on siksi liberaalimpaa ja vähemmän yksilön henkilökohtaiseen vapauteen puuttuvaa sääntelyä kuin ongelmakäyttäjiksi luokiteltuihin erikseen kohdistettu, leimaava kontrolli (Sulkunen & Warsell 2012).

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen ammattieettisenä periaatteena merkitsee, että toimijoiden tulee levittää ja tuoda omaksumaansa tietoa mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, ei ainoastaan omaan työhön. Tietopohjan ja etiikan kysymyksiin kuuluu olennaisesti mielipidevaikuttaminen laajemman hyväksynnän ja ymmärryksen saamiseksi toimiville ratkaisuille.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Tietoperusta ja etiikka	<p>Työn tietoperusta on varmistettu.</p> <p>Eettiset näkökohdat on tiedostettu ja niitä koskevat linjaukset tehty.</p> <p><i>Apukysymyksiä:</i></p> <p><i>Onko hankittu riittävästi tietoa kohderyhmästä ja muuta taustatietoa?</i></p> <p><i>Tunnetaanko työn eettiset haasteet?</i></p> <p><i>Ollaanko perillä valittujen keinojen vaikuttavuudesta?</i></p> <p><i>Mitä hyötyjä työstä on kohderyhmälle?</i></p>	<p>TIETOPERUSTA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. On hyödynnetty ajanmukaista tietoa päähteistä, niiden käytöstä, käyttötavoista, käyttäjistä ja käyttökulttuureista sekä riskeistä ja haitoista. 2. On hyödynnetty ajanmukaista tietoa ehkäisevän päihdetyön menetelmistä ja aiemmasta työstä. 3. On hankittu tehtävän edellyttämä taustatieto kohderyhmästä, esimerkiksi sen sosiaalisesta asemasta, elämäntavasta ja kulttuurista. 4. On hankittu tehtävän edellyttämä muu taustatieto esimerkiksi lainsäädännöstä tai päihdepolitiikasta. <p>ETIIKKA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. On eritelty, mitä eettisiä vaatimuksia ja haasteita tehtävä asettaa ja miten niihin on vastattu. 2. On kuvattu, miten toiminta vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja mielipideilmastoon sekä lisää päihdeilmion ja -työn ymmärrystä. 3. On kuvattu, miten toiminta parantaa päihdeongelmista kärsivien ja heidän läheistensä asemaa. 4. On todettavissa, että toiminnassa on kunnioitettu kohderyhmän oikeuksia, kuten oikeutta totuudenmukaiseen sekä vastaanottajaa kunnioittaen esitettyyn tietoon.

2. KOHDENTAMINEN JA SUUNNITTELU

Suunnittelun peruslinjat

Suunnittelu etenee tehtäväkohtaisista yksityiskohdista kokonaisuuteen, joka muodostuu tehtävien keskinäisistä riippuvuuksista. Tehtävistä eli laatutähden jokaisesta kuudesta sakarasta ja ytimen kahdesta kohdasta muodostetaan aluksi käsitys, niin sanottu esiymmärrys. Sitten lähdetään kiertämään tähteä ja tarkastelemaan kutakin niistä jokaiseen toiseen tehtävään verraten. Tarkastelun perusteella suunnitelmiin tehdään muutoksia, jotta ne olisivat mahdollisimman toteutuskelpoisia ja ristiriidattomia. Tähteä kierretään, kunnes tuntuu siltä, että tasapaino eri osatekijöiden välillä on saavutettu.

Tuntuma, omat uskomukset tai aatteelliset perusteet eivät riitä ohjaamaan työn suunnittelua. Tarvittavaa taustatietoa on etsittävä ennen muuta tutkimustiedosta, joka voi koskea muun muassa työmenetelmiä ja niiden vaikuttavuutta, päihhteitä, valtakunnallista ja paikallista päihde-tilannetta, kohderyhmää ja sen kulttuuria sekä lainsäädäntöä ja päihdestrategioita. Sitä täydentävät ammattiosaaminen ja kokemustieto, paikallinen asiantuntemus ja ympäristön tuntemus. Suunnittelun toiminnon tarve on jo saatettu määrittellä jossakin aikaisemmassa yhteydessä. Joka rupeamaa varten tätä ei tarvitse tehdä erikseen.

”Haasteellisinta on luoda itselleen kokonaiskuva tasapainoisuudesta, koska ehkäisevässä työssä on vähän perinteisesti mitattavia asioita. Miten eettisille kuvauksille voi asettaa ominaispainon? Millä tiedolla on painavuutta ja kuinka paljon? Se että arvottaa asiat etukäteen ja sen jälkeen asettelee niitä sakaroille, voi antaa käsitystä siitä, mikä sakara tarvitsi lisää massaa!”

(Ari Inkinen)

Työn kohdentaminen

Aivan ensimmäiseksi tulisi varmistaa, olemmeko kohdentamassa työtämme oikeisiin kohderyhmiin ja tarpeisiin. On parempi puhua tarpeista eikä ongelmista, koska haluamme välttää leimaamista. Toiseksi tarvetta on ennaltaehkäisevälle työlle esimerkiksi lasten ja nuorten parissa, vaikkei heillä vielä ole päihdeongelmia. Tarpeet voivat liittyä yhteiskuntapolitiikkaan yleensä, yhteisöön, palveluissa havaittuihin aukkoihin ja puutteisiin tai kohderyhmään.

Tarpeen osoittaminen edellyttää seuraavien seikkojen tuntemista:

- › päihhteisiin liittyvät strategiat, linjaukset ja lainsäädäntö,
- › kohdeyleisön päihde-tilanne (päihhteet, käyttäjäryhmät, käyttötavat, määrät, haitat, tilanteen kehitys),
- › kohdeyleisön elinympäristö, -olot ja tarpeet (sosiaalinen asema ja tilanne, suojaavat ja altistavat tekijät, kulttuuri ja mielipideilmasto) sekä
- › tehty ja parhaillaan tehtävä työ kohdeyleisön tarpeisiin vastaamiseksi.

Esimerkkejä: Ikääntymiseen, alkoholiin ja lääkkeisiin liittyvät riskitekijät.

Ikääntyneiden toimintaa suunnittelevan tulee tietää, että jo muutama alkoholiannos lisää kaatumisen ja muiden tapaturmien riskiä ja että iän myötä elimistö reagoi lääkkeisiin ja alkoholiin eri tavalla kuin aiemmin.

Alkoholi sopii ikääntyneille erityisen huonosti tai joidenkin lääkkeiden kanssa se ei sovi lainkaan. Lääkityksen suhteen paras asiantuntija on oma lääkäri.

Huumeiden käyttäjien terveysneuvonta pohjautuu laajaan tietopohjaan ja pyrkii huumeiden käytön haittojen vähentämiseen. Toimintaan liittyvät arvoristiriidat tiedostetaan ja niistä keskustellaan myös yhteistyötahojen kanssa luottamuksellisen ja sujuvan yhteistyömallin rakentamiseksi. Terveysneuvontaa toteutetaan joustavasti asiakkaiden tarpeista lähtien, mikä on otettu huomioon toiminnan resursoinnissa. Toimintaa seurataan ja arvioidaan asiakaslähtöisesti ja sille asetettujen laajempien tavoitteiden pohjalta.

Toimintaympäristö on työn sosiaalinen tai fyysinen ympäristö, esimerkiksi perhe, koulu, ravintolat tai yökerhot tai työpaikat. Toimintaympäristö on määriteltävä tarkasti, jotta muut voivat ymmärtää, missä ja kuinka työ tehdään. Näiden tietojen pohjalta laaditaan kuvaus, jossa perustellaan, mihin tarpeisiin toiminto vastaa ja miksi juuri se parhaiten vastaa niihin. Kuvaus on ennen kaikkea tärkeä työssä mukana oleville oman tulevan työskentelyn jäsentämiseksi. Sitä ei tehdä vain kunnan päättäjille tai rahoittajille.

Tavoitteen asettaminen

Työn tuloksellisuutta ei voi osoittaa, ellei työlle ole asetettu täsmällisesti ilmaistua tavoitetta. Tavoite on eri asia kuin yleiset päämäärät. Ehkäisevän päihdetyön yleisiä päämääriä ovat päihdehaittojen ja -kustannusten vähentäminen ja hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, toisin ilmaistuna inhimillisen kärsimyksen vähentäminen. Päämäärien tulee kuvata sitä, mitä toivomme saavuttavamme pitkäl-

lä aikavälillä yhdessä kaikkien muiden samaa asiaa edistävien kanssa. Kaiken ehkäisevän päihdetyön tulee tukea näitä päämääriä, mutta ne eivät riitä yksittäisen toimijan tai yksittäisen hankkeen tavoitteeksi.

Tavoite on se konkreettinen muutos kohde-ryhmän päihteiden käytössä, käytön haitoissa, elinoloissa tai tiedoissa ja asenteissa, joka saadaan aikaan sillä nimenomaisella toiminnolla, jota ollaan tekemässä. Tavoite ei myöskään voi olla esimerkiksi kokoukset tai tiedotusaineiston jakelu, vaan ne ovat keinoja tavoitteisiin pääsemiseksi.

Päämäärän ja lopullisen tavoitteen lisäksi on usein tarkoituksenmukaista asettaa *osatavoitteita*. Osatavoitteella tarkoitetaan sellaista aikaansaatuja ja tarkoitettua muutosta kohde-ryhmän käyttäytymisessä tai elinoloissa, joka on välttämätön lopullisen tavoitteen saavuttamiseksi. Toiminnalliset osatavoitteet kuvaavat sellaisia tehtäviä, jotka ovat välttämättömiä tavoitteiden ja osatavoitteiden saavuttamiseksi.

Tavoitehierarkiasta käytetään englanninkielisessä tekstissä käsitteitä *aim* (päämäärä), *goal* (tavoite) ja *objective* (osatavoite).

Päämäärät (aims) toteutuvat tulevaisuuteen ulottuvalla aikavälillä, tavoitteet (goals) toteutuvat viimeistään hankkeen lopussa ja osatavoitteet (objectives) sen kuluessa.

Menetelmien valinta

Toimijat ovat jo muodostaneet itselleen yleiskuvan käytettävissä olevista, tutkimustietoon perustuvista menetelmistä. Kun toiminnan tarve on määritelty ja paikallistettu, on aika valita ja kuvata se menetelmä, johon päädytään. Kuvauksesta tulee käydä ilmi, miksi on valittu juuri tämä tai nämä menetelmät ja valintoja koskeva tutkimustieto.

Toiminnon suunnittelun ja perustelun kannalta on välttämätöntä tuntea olemassa olevaa tutkimustietoa, jotta osaisi valita toimiviksi osoitettuja menetelmiä. Muualta saadun tiedon täydennykseksi on käytettävä myös käytännön työntekijöiden kokemusta ja arvioita, erityisesti kansallisten ja paikallisten erityispiirteiden osalta.

Jos tieto tuntuu joiltakin osin kyseenalaistavan tutkimusten päätelmien soveltuvuutta omaan toimintaympäristöön, ei ole ollenkaan kiellettyä haastaa vallitsevia näkemyksiä, pikemmin päinvastoin. Oma kanta on vain perusteltava hyvin.

Mitä tarkoitetaan kohderyhmällä

Kohderyhmä voi muodostua yksilöistä, ryhmisestä (esim. isät), yhteisöistä, toimintaympäristöistä (koulut, työpaikat, asuinyhteisöt, ravintolat jne.) tai muista tarkemmin määritellyistä yksiköistä. Kohderyhmiä voi myös erotella toteutuksen helpottamiseksi välilliseen ja lopulliseen kohderyhmään. Voidaksemme paremmin ehkäistä nuorten (lopullisen kohderyhmän) päihdeongelmia, tuemme vanhempia (välillistä kohderyhmää) kasvattajina.

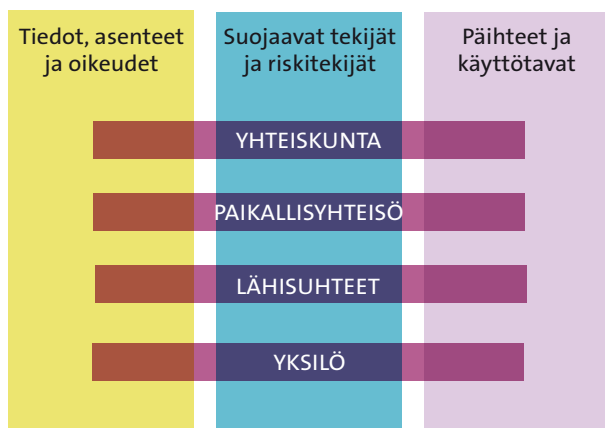
Toiminto on joko *yleistä ehkäisyä, riskiehkäisyä* tai molempia (ks. sanasto). Lisäksi tulee ilmetä, kohdistuuko työ *kysynnän vai tarjonnan ehkäisyyn, haittojen vähentämiseen* tai useisiin näistä. Jos on tarpeen, tulisi yksilöidä sekä *lopullinen* että *välilliset* kohderyhmät kuten vanhemmat, yleinen mielipide ja viranomaiset.

On arvioitava, onko kohderyhmän valinta hyvin perusteltu olemassa olevan tutkimus- ja kokemustiedon valossa, sekä onko ehkä sivuutettu sellaisia välillisiä tai välittömiä kohderyhmiä, joiden mukanaolo olisi perusteltua.

Mitä tarkoitetaan vaikuttamiskohteilla ja toteutustasoilla

Ehkäisevä päihdetyö voi olla vaikuttamista joko kohderyhmän tietoihin ja asenteisiin tai sen oikeuksien toteutumiseen, päihteiltä ja haitoilta suojaaviin tai niille altistaviin tekijöihin kohderyhmän elinympäristössä tai päihneiden käyttöön ja käytötäpoihin. Nämä ovat työn *vaikuttamiskohteet*. Vaikuttamiskohteen valinnassa on kyettävä perustelemaan sen ensisijaisuus verrattuna muihin vaihtoehtoihin. Lähtökohta on aiemmin perusteltu toiminnan tarve, joka liittyy sekä tietoon ongelman merkittävydestä että kyseiseen ongelmaan vaikuttamisen keinoista ja mahdollisuuksista.

Erilaiset menetelmät ja toiminnot kohdistuvat eri *toteutustasoihin*. Ehkäisevä päihdetyö voi kohdentua yksilöihin, heidän lähisuhteisiinsa, paikallisyhteisöihin tai yhteiskuntaan. *Lähisuhteet* ovat yksilöiden pari- ja perhesuhteita tai kiinteitä ystävyyssuhteita. *Paikallisyhteisöt* ovat esimerkiksi asuinalue-, päiväkoti-, koulu- ja työyhteisöjä. *Yhteiskunnalla* viitataan niin kansalaisyhteiskuntaan kuin virallisemmin organisoituihin kuntiin, alueisiin ja valtioon sekä kansainvälisiin yhteisöihin. Se pitää sisällään myös joukkoviestinnän, yhteiskunnallisen keskustelun, yleisen mielipiteen ja poliittisen päätöksenteon. Toteutustasot eivät käytännössä ole täysin erillisiä, vaan jollakin tasolla tapahtuva työ heijastuu aina myös muille tasolle, ja vastaavasti muut tasot vaikuttavat siihen.

Ehkäisevän päihdetyön vaikuttamiskohteet ja toteutustasot

Yllä oleva kuvio antaa käsityksen ehkäisevän päihdetyön avarasta tilasta, sen menetelmien valinnan, suunnittelun ja kohdistamisen monista vaihtoehdoista. Kuvioon sisältyvien asioiden lisäksi

Vaikuttamiskohteet:

Päihdehaittoja voi ehkäistä ja vähentää

- 1. vaikuttamalla tietoihin, asenteisiin ja oikeuksiin,*
- 2. vahvistamalla suojaavia tekijöitä ja vähentämällä riskitekijöitä sekä*
- 3. vaikuttamalla päihteisiin ja niiden käyttötapoihin.*

Toteutustasot: Toiminnot voi kohdistaa

- 1. koko yhteiskuntaan,*
- 2. paikallisyhteisöihin,*
- 3. lähisuhteisiin tai*
- 4. yksilöihin.*

on valittava kysynnän, tarjonnan tai haittojen vähentämisen sekä yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn välillä, joskaan nämä vaihtoehdot eivät aina sulje toisiaan pois, ja laajoihin hankkeisiin usein sisältyy elementtejä useista. On kuitenkin osattava rajata se, mihin kaikkeen yhdellä toiminnolla voi vaikuttaa.

On kiinnitettävä erityistä huomiota valintojen täsmällisyyteen ja realistisuuteen. Ei riitä, että vaikuttamiskohteet, toteutustasot ja kohderyhmät on nimetty. Niitä ei pidä nimetä liian abstraktisti, laajasti tai kunnianhimoisesti suhteessa todellisiin mahdollisuuksiin ja resursseihin. Myös työn vaikutusten ja vaikuttavuuden osoittaminen vaikeutuu tai tulee mahdottomaksi, ellei valintoja ole esitetty riittävän tarkasti. Tällöin työ voi näyttää raportoitaessa tuloksettomalta, vaikka todellisia, hyviä vaikutuksia olisikin saatu aikaan.

Toimintasuunnitelman valmistelu

Toimintasuunnitelma on kirjallinen esitys, josta ilmenevät työn vaiheet ja vastuut kohta kohdalta. Siitä tulee ilmetä eri toimijoiden tehtävät aikataulutettuina niin että toiminnon toteutumista voi helposti koko ajan seurata. Toimintasuunnitel-

maa täytyy olla valmis tarvittaessa muuttamaan ja tarkistamaan. Näin varmistetaan, että toteutamiskelpoinen toimintasuunnitelma on käytävissä siinäkin tilanteessa, että alkuperäistä ei syystä tai toisesta voida tai haluta toteuttaa.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Toiminnan kohdentaminen ja suunnittelu	Keskeiset valinnat on tehty. Valinnat on dokumentoitu. <i>Apukysymys:</i> <i>Onko olemassa kirjallinen toimintasuunnitelma, josta työn eteneminen ilmenee selkeästi kohta kohdalta?</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Toiminnan tarve on osoitettu tiedoilla kohderyhmän päihde- ja elämäntilanteista. 2. Työlle on asetettu tavoite ja mahdollisia osatavoitteita. 3. Sovellettava menetelmä on valittu, perusteltu ja kuvattu. 4. Kohderyhmä on määritelty ja työ määritelty sen perusteella yleiseksi ehkäisyksi tai riskiehkäisyksi. 5. Työ on määritelty kohdistuvaksi yhteen tai useaan vaikutuskohteeseen ja yhdelle tai usealle toteutustasolle. 6. Työ on määritelty kysynnän, tarjonnan tai haittojen ehkäisyksi tai useaksi näistä. 7. On valmisteltu seikkaperäinen ja konkreettinen toimintasuunnitelma.

Ehkäisevän työn johtaminen, suunnittelu ja toteutus kunnassa

Ehkäisevän työn järjestämisessä kunnassa voi erottaa päätöksenteon ja johtamisen, suunnittelun ja organisoinnin sekä toteutuksen tasot. Jokaisella näistä on erilaiset tehtävät, vastuut ja kehittämisskohteet.

Päätöksenteon ja johtamisen taso on samalla strategisten valintojen paikka. Siellä tehdään päätökset, mihin resursseja kohdennetaan. Resurssien kohdentamisen pitää perustua tarpeeseen ja tietoon. Ehkäisevä työ onnistuu parhaiten, jos resurssit on kohdennettu oikeisiin paikkoihin oikeaan aikaan. Mitä tämä käytännössä yksittäisessä kunnassa merkitsisi, siitä tarkemmin seuraavassa luvussa.

Päihdehaitat ovat kuvaannollisesti vesivahinkoja. Meillä ei liene varaa kansakuntana rakentaa taloja, joiden suunnittelussa ja rakentamisessa ei ole otettu huomioon kosteusvaurioiden syntymistä? Jos katto on rakennettu huolimattomasti tai vastoin parempaa tietoa, se vuotaa ja tuhoaa koko rakennuksen.

Kunnassa ehkäisevän työn tuloksellisuus on ensisijaisesti päätöksentekijöiden sekä kunnan- tai kaupunginjohtajan vastuulla. Kuntalaisten hyvinvointi on kunnan menestymisen keskeinen mittari.

Käytännössä ehkäisevän työn johtaminen on kunnassa delegoitu jollekin toimialalle. Ehkäisevä työ on laaja-alaista toimintaa ja sen toimijajoukko kunnassa on monipuolinen ja heterogeeninen. Lähes kaikki ihmisten hyvinvointiin liittyvät kysymykset liittyvät välittömästi tai vä-

lillisesti myös päihdehaittojen vähentämiseen. Ehkäisevän työn johtamiseen kuuluu myös erilaisten sidosryhmien johtamista.

Suunnittelun ja organisoinnin tasolla vastataan ehkäisevän työn toteutuksen onnistumisesta. Työ perustuu käytettävissä olevien resurssien mahdollisimman tehokkaaseen hyödyntämiseen. Työtapoja ja käytäntöjä kehittämällä tai toimintoja uudelleen ajattelemalla voidaan hyödyntää nykyisiä käytössä olevia resursseja tehokkaammin.

Liian tiukka kustannuspaikkasidonnaisuus saattaa suppeasti tarkasteltuna olla tuloksellista, mutta kokonaisuuden kannalta tehotonta. Suunnittelun ja johtamisen tasojen vuorovaikutus sekä luottamus parantavat toiminnan ja resursoinnin tehokkuutta. Tuloksellisuutta ei paranna se, että toimijat kilpailevat kuntalaisen näkökulmasta väärissä paikoissa. Ehkäisevän työn tuloksellisuutta tulisikin tarkastella kuntalaisen eikä toimijoiden näkökulmasta. Työn suunnittelijat ja organisoijat luovat pohjan yhteistoiminnalle kunnan toimialojen ja keskeisten sidosryhmien kanssa. Suunnittelu ja organisointi tulisi nähdä laajasti rajat ylittävänä yhteistyönä.

Toteuttavalla tasolla tehdään konkreettista työtä ja kohdataan ihmisiä, yhteisöjä ja asioita. Siellä tulee osata hyödyntää olemassa olevia resursseja ja tuntee ehkäisevän työn kokonaisuus. Jos yhteisiä tavoitteita ei tunneta tai suunnisteta niitä kohden, on suuri riski, että tavoitteet jäävät saavuttamatta. Kannattaa välttää kilpailua, joka on kokonaisuuden kannalta hyödytöntä, haitallista tai jopa vahingollista.

*Jos näet ”ehkäisevän työn talon” katon vuotavan, voi ensiapuna olla vesisan-
gon kускаaminen tippumiskohdan alle. Lat-
tia ei kastu ja vahingolta vältytään. Hetken
kuluttua sanko on täysi ja ollaan taas lähtö-
tilanteessa. Sankojen sijoittelun lisäksi olisi
ensiarvoisen tärkeää löytää vuotokohta ja
tukkia se. Jos vuotoa ei voi tukkia, niin sitten
kannattaa pohtia, mistä löytää isomman ve-
siastian tai sitten...*

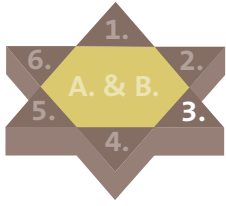

*Ehkäisevä työ on ennakointia.
Katto kannattaa korjata aurinkoisella il-
malla, rankkasateessa se on huomattavas-
ti haastavampaa.*

Ehkäisevän työn haasteena ovat saumakohtat. Tekemisen tasolla niitä on runsaasti, mutta siel- lä ei voida vastata kaikkiin haasteisiin ja ratkais- taviin asioihin. Tiedon kulku joka suuntaan aut- taa resursoinnin kohdentamisessa. Suunnittelun ja organisoinnin tasolla on pystyttävä tunnista- maan syntyvät tai olemassa olevat saumat ja rea- goimaan niihin. Ehkäisevän työn onnistuminen edellyttää tiiviitä saumoja. Myös organisoinnin tasolla tulee ottaa saumakohtat huomioon. Ra- jat ylittävät yhteistyöllä voidaan myös varmistaa tekemisen tasolla huomiotta jääneet saumakohtat. Kokonaisuuden tuloksellisuuden arvioinnis- sa palataan viime kädessä takaisin toiminnan joh- tamisen ja päätöksenteon tasolle.

On tärkeää, että toimijat kaikilla tasoilla teke- vät yhdessä ja tuntevat yhteiset tavoitteet. Kaikki arvostavat toisiaan, luottavat toisiinsa ja kokevat onnistuneensa päästyään yhteiseen tavoitteeseen.

3. RESURSSIEN VARMISTAMINEN

Kun työn tarpeellisuus on osoitettu tietoperustaan nojaten ja tavoitteet alustavasti asetettu, on osoitettava, voiko tavoitteet saavuttaa käytävissä olevilla voimavaroilla ja jos voi, niin miten.

Etenkin asetetun tavoitteen ja käytävissä olevien resurssien realistinen vertailu voi tuoda esiin tarpeen tarkistaa suunnitelmia.

Resursseja ovat myös toiminnossa työskentelevät, muut siihen osallistuvat ja kohderyhmään kuuluvat. Ehkäisevä päihdetyö voi menestyä vain, jos kohderyhmä, yhteisö ja muut sidosryh-

mät ovat siihen valmiita ja haluavat siihen osallistua. Kaikilla mukana olevilla tahoilla voi myös olla omia verkostoja ja voimavaroja, joita kannattaa hyödyntää.

Henkilöstön tiedot ja taidot, asenteet ja työskentely ovat menestyksen avain. Ihannetapauksessa voidaan valita henkilöstö, jolla on valmiiksi kaikki tarvittavat valmiudet, mutta hyvin usein on varattava aikaa ja rahaa siihen, että joltakin osin tarvitaan täydennyskoulutusta tai perehdyttämistä. Henkilöstön osaamisvaatimukset ja koulutustarpeet on hyvä selvittää heti aluksi. Tämä koskee myös vapaaehtoisia.

Henkilöstö tarvitsee työnohjausta ja henkistä tukea. Jo suunnitteluvaiheessa on valmisteltava työnohjauksen vaatimat resurssit ja menettelyt. Yksi keino palkita ja motivoida henkilöstöä ja vapaaehtoisia on tarjota laadukasta koulutusta yllä sen mitä hankkeen välittömät tarpeet edellyttävät.

Esimerkki:

Kunnallisen hankkeen tavoitteena oli alun perin synnyttää huumeiden ongelmakäyttäjille palvelupolkuja. Päästyään tarvitsemiensa palvelujen piiriin he voisivat irtautua huumeiden käytöstä ja sen oheisrikollisuudesta. Hankkeen ainoaksi resurssiksi oli osoitettu koordinaattori.

Arvioimalla itsekriittisesti hankkeen lähtökohtia ja tietoa moniongelmaisten huumeidenkäyttäjien elämäntilanteista hankkeen suunnittelijat totesivat auttamistavoitteensa epärealistisiksi käytävissä olevilla resursseilla. Sen sijaan että olisivat lähteneet toteuttamaan epäonnistumaan tuomittua alkuperäistä tavoitettaan he asettavat uuden: kartoittaa tarkasti palvelutilanne, rajata kohderyhmä tarkasti ja selvittää sen elämäntilanne. Tämä tavoite on toteutettavissa ja arvioitavissa ja sen pohjalta on mahdollista esittää suunnitelma ja perustella resurssien tarve tehokkaan auttamisketjun rakentamiseksi.

Resurssit kunnallisessa ehkäisevässä päihdetyössä

Ei riitä, että kunta tyytyy täyttämään muodolliset vähimmäisvaatimukset (nimitää monijäsenen toimielimen ja vastuuhenkilön sekä hyväksyy päihdestrategian). Työn aineellisista edellytyksistä on huolehdittava niin, että asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa ja päihdeongelmia vähentää. Poliittisen tahdon lisäksi kysymys on resurssien käytön hyvästä suunnittelusta.

Stakesin kokoama asiantuntijaryhmä laati laatuksiteereille osoittimet vuonna 2006. Seuravassa tämän ryhmän mielipide siitä, millaista vähintään olisi kunnan ehkäisevän päihdetyön laadukas resursointi:

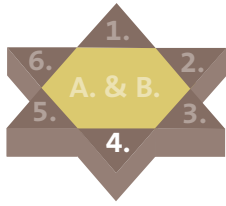
- › Kunnassa on ehkäisevän päihdetyön suunnittelusta ja yhteistyöprosesseista vastaava monialainen työryhmä sekä koordinoinnista vastaava työntekijä, joka on työryhmän jäsen.
- › Kunnan käytettävissä on ehkäisevän päihdetyön erityisosaamista.

- › Kunnassa tai kuntien yhteistoiminta-alueella ehkäisevään päihdetyöhön osoitettu koordinoivan työntekijän työpanos on vähintään 0,3–0,5 henkilötyövuotta 20 000:ta asukasta kohti.
- › Ehkäisevää päihdetyötä kunnassa koordinoivalle työntekijälle on määritelty riittävä työaika ja riittävät muut resurssit (laitteet, tilat jne.).

Ohitetaanko kunnassasi päihdetyön resurssikysymykset? Päihdestrategioissa tavoitteet saatetaan asettaa hyvinkin kunnianhimoisesti ja korkealentoisesti. Onko niiden mahdollistamiseksi asetettu edes välttämättömimmät raha- ja henkilöresurssit? Laatuajattelun avulla voit jo strategia-vaiheessa mahdollista osoittaa, ettei asetettu yhtälö voi toteutua. On joko tingittävä tavoitteista tai löydettävä lisää resursseja.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Resurssien varmistaminen	<p>Resurssien käyttö on suunniteltu ja niiden riittävyys suhteessa tavoitteeseen ja muihin keskeisiin valintoihin varmistettu.</p> <p>Apukysymyksiä:</p> <p><i>Ovatko työn tavoitteet oikeassa suhteessa siihen varattuihin resursseihin?</i></p> <p><i>Ovatko kohderyhmä sekä koko yhteisö ja sidosryhmät valmiita hankkeeseen?</i></p> <p><i>Oletko tietoinen kaikista resursseista, joita sinulle on käytössäsi?</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. On varmistettu, että käytettävissä ovat riittävät ja oikeanlaiset henkilöresurssit. Tarkastelussa arvioidaan erikseen henkilöstön määrä ja osaaaminen sekä sen kehittämis- ja koulutustarpeet, joihin varaudutaan vastaamaan. 2. On tehty suunnitelma siitä, miten henkilöstön tarvitsema tuki ja ohjaus järjestetään. 3. Tilojen ja välineiden tarve on selvitetty ja niiden saatavuus ja riittävyys varmistettu. 4. On valmisteltu kirjallinen talousarvio, joka on sopusoinnussa edellä tehtyjen valintojen kanssa. 5. Kunnallisessa työssä on käytettävissä edellä kuvatut resurssit.

4. VIESTINTÄ, OSALLISUUS JA YHTEISTYÖ

Lopullisen ja mahdollisten välillisten kohderyhmien lisäksi on kartoitettava ja nimettävä ne sidosryhmät, joita työ koskettaa. Ehkäisevää päihdetyötä tehdään yhdessä kaikkien näiden kanssa. Työn hyvä vastaanotto ja vaikuttavuus ovat mahdollisia vain jos kohderyhmä otetaan mukaan suunnitteluun alusta alkaen. On myös selvitettävä, onko toiminta-alueella meneillään samantyyppistä toimintaa, jotta yhteistyö muodostuisi toisiaan täydentäväksi eikä päällekkäiseksi.

Yhteisön ja paikallismedian tuen voi saada todennäköisemmin, jos pitää niihin yhteyttä jo etukäteen. Toteuttavien tahojen ja toimijoiden välinen tiedon kulku tulee varmistaa hyvin suunnitellulla, säännöllisellä ja järjestelmällisellä tiedotuksella, joka mieluiten perustuu kirjalliseen viestintäsuunnitelmaan.

Ellei toimintaympäristössä olla valmiita ehdotettuun toimintaan, voi esteenä olla tietojen puute tai asenteet. Silloin on vain varattava aikaa ja voimavaroja tiedottamiseen ja luottamuksen rakentamiseen eri toimijoihin ennen aloittamista. Ei kannata luovuttaa liian helpolla, jos itse on varma asiastaan ja tietopohja pitää.

Hyvä ja laadukas ehkäisevä päihdetyö on monialaista verkostotyötä. Yhteistyöllä voidaan saavuttaa parempia tuloksia kuin yksin ja tois-

ten kanssa kilpailemalla tai toisistaan tietämättä. Verkostoitunut työtapa – eri organisaatioista, ammattialoilta ja työkulttuureista tulevien ihmisten yhteisymmärrys ja yhteistyö – vaatii suunnitelmallista, säännöllistä ja avointa tiedon kulkua. Tiedon kulku ja viestintä on suunniteltava ennalta yksityiskohtaisesti.

Mitkä laatuseikat ovat avainasemassa strategisessa yhteistyössä

Tietoinen suhde laajoihin strategioihin. Ehkäisevä päihdetyö liittyy läheisesti paikallisiin, seudullisiin, kansallisiin ja kansainvälisiin strategioihin. Laadukkaassa päihdetyössä on varmistettu ja ilmaistu, kuinka oma tekeminen tukee niitä. Tämä ei sulje pois sitä, että hyvin perusteiden voi myös haastaa vallitsevat lähestymistavat.

Verkostoituneisuus. On tärkeää hakea tietoa muiden toimijoiden työstä ja kehittämishankkeista: näin vältetään päällekkäisyydet ja rohkaistutaan avoimeen keskinäinen tiedottamiseen ja vuoropuheluun. Kaikenlainen kyräily koituu ennen pitkää kohderyhmien ja koko hankkeen tappioksi.

Tavoitteiden riittävä yhdensuuntaisuus. Yhteistyön rakentaminen on mahdollista vain vapaaehtoisesti sopien ja neuvotellen. Se edellyttää muiden osapuolten työn ja lähtökohtien tuntemista, arvostamista ja ymmärtämistä. Toimijoilta edellytetään kykyä rakentavaan yhteistyöhön yli näkemyserojen.

Monialainen yhteistyömalli kunnallisessa työssä

Ehkäisevä päihdetyö on kunnan kaikkien toimialojen tehtävä, ei pelkästään sosiaali- ja perusterveydenhuollon. Toimintaan kutsutaan mukaan kaikki kuntalaiset sekä kunnan tai yhteistoiminta-alueen julkiset ja yksityiset toimijat ja järjestöt.

Kunnan tai yhteistoiminta-alueen ehkäisevän päihdetyön suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin tueksi kootaan *monialainen yhteistyöryhmä*. Ryhmässä tulee olla riittävä päihdetyön sekä päihdehaittojen ehkäisyn asiantuntemus sekä edustajia keskeisiltä toimintasektoreilta.

Hyvin monella taholla on asiantuntemusta ja kokemusta päihdehaittojen ehkäisystä, hoidosta ja kuntoutuksesta sekä laajemmin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä. Yhteistyöryhmän toimivuus ja tuloksellisuus edellyttävät rajattua osallistujajoukkoa. Ryhmää valittaessa voidaan erityisesti painottaa oman kunnan tai yhteistoiminta-alueen tarpeita ja erityispiirteitä.

Paikallinen yhteistyöryhmä osallistuu ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelman laatimiseen sekä toiminnan seurantaan, arviointiin ja kehittämiseen. Ryhmän vetovastuu sekä työnjakosymykset sovitaan ja täsmennetään kirjallisesti. Yhteistyöryhmä voi toimia perustehtävänsä ohella myös tukiryhmänä henkilöstölle ja esimiehille.

Ryhmän työskentelyä organisoitaessa kannattaa luoda juuri omalle alueelle soveltuvien toimintatapojen. Yhteistyöryhmä saattaa kokoontua vain muutaman kerran vuodessa. Sen tehtävänä on evästä päätöksentekijöitä sekä toiminnasta vastuussa olevia ehkäisevän päihdetyön ja hyvinvointia edistävien palvelujen koordinoimisessa ja linjaamisessa.

Kunnan tai yhteistoiminta-alueen nimeämä ryhmä kokoontuu määräajoin tai tarvittaessa.

Tarpeen mukaan sen jäsenet antavat konsultaatioapua hyvinvointia edistävissä palveluissa toimiville: konsultaatiotarpeita saattaa olla esimerkiksi yhteisöllisyyden toteuttamisessa, viestinnän ja neuvontatiedon ajantasaistamisessa sekä vuorovaikutustaitoihin liittyvissä asioissa.

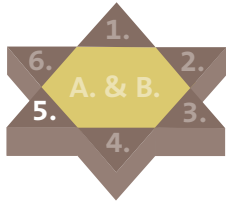
Laajemmassa verkostomaisessa työskentelyssä työmuotoina voivat olla esimerkiksi yhteistyöfoorumit ja verkostokokoukset. Verkostoon voi kuulua julkisen ja yksityisen puolen, alkoholielinkeinojen ja järjestöjen edustajia sekä asiantuntijoita niiltä kunnan eri toimialueilta, joilla on kiinnostusta päihdehaittojen ehkäisemistyöhön ja kuntalaisten hyvinvoinnin edistämiseen.

Yhteistyöverkostoihin voi osallistua suurikin joukko hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja päihdetyön parissa työskenteleviä ammattilaisia ja asiasta innostuneita kuntalaisia.

Yhteistyöverkostoon kuuluvien tehtävänä on tuoda yhteiseen koriin sitä osaamista ja erityistietoa, joka edesauttaa yhteisen päämäärän – päihdehaittojen ehkäisyn – saavuttamista. Kuntavetoiseen yhteistyöverkostoon voidaan kutsua jäseniä järjestöistä ja yhdistyksistä sekä muista yhteistyötahoista: sosiaali- ja terveysalan järjestöt, vapaaehtoiset päihdetyön järjestöt, poliisitoimi ja valvonta, nuoriso- ja perhetyön järjestöt, seurakunnat, alkoholielinkeinoja harjoittavat yritykset (ravintolat ja kaupat) sekä sosiaali- ja terveysalan oppilaitokset, korkeakoulut sekä osamiskeskukset.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
<p>Viestintä, osallisuus ja yhteistyö</p>	<p>Osapuolten keskinäinen tiedonkulku, yhteistyön periaatteet ja käytännöt ja kohderyhmän osallisuus on kuvattu.</p> <p>Työn suhde laajempiin ehkäisevän päihdetyön kokonaisuuksiin ja strategioihin on pohdittu ja toteutettu.</p> <p>Apukysymyksiä:</p> <p><i>Ilmeneekö suunnitelmasta selkeästi, että kohderyhmää on kuultu?</i></p> <p><i>Miten kuuleminen toteutettiin?</i></p> <p><i>Onko kohderyhmän edustajat otettu alusta alkaen tasavertaisena osapuolena mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen?</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kohderyhmälle on annettu aktiivinen osuus toiminnassa. 2. Toiminta on sovitettu keskeisiin strategioihin (valtakunnalliset ohjelmat, kunnalliset turvallisuus- tai päihdestrategiat, koulujen päihdeohjelma jne.). 3. Yhteistyömahdollisuudet on kartoitettu ja hyödynnetty. Toimija on selvittänyt mahdolliset yhteistyötahot. (Esimerkiksi muut hallintokunnat, kansalaisjärjestöt ja paikallisyhteisöt, koulut, työterveyshuolto, kohde- ja sidosryhmien keskinäiset verkostot). 4. Toimintaa on valmisteltu keskeisten toimijoiden kesken. On varmistettu, että kaikki mukana olevat ovat päässeet vaikuttamaan ja voivat sitoutua toimintasuunnitelmaan. On varmistettu, että kaikki osalliset sitoutuvat toiminnan sisältöön ja toteutustapaan. 5. Kaikkien toimijoiden jatkuva keskinäinen tiedonkulku ja muu viestintä on suunniteltu ja sen sisällöstä ja keinoista sovittu.

5. TOTEUTUS

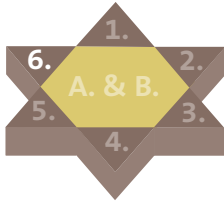
Kun ollaan vakuuttuneita aiotun toiminnon toteuttamiskelpoisuudesta, vaikuttavuudesta ja eettisestä kestävyyydestä, työsuunnitelmaa aletaan panna täytäntöön. *Tulos- ja prosessiarvioinnissa* tarvittavaa tietoa kerätään suunnitelman mukaan ja sitä myös tarkastellaan säännöllisesti. Näin muodostetaan käsitys, toteutuuko toiminnon tavoite, onko se kohderyhmän silmissä mie-

lekäs ja kuinka hyvin työsuunnitelmaa pystytään noudattamaan.

Toteutus on tasapainoilua kahden vaatimuksen välillä: yhtäältä on toteutettava työsuunnitelmaa ja noudatettava valittua menetelmää tai ohjelmaa niin tarkoin, ettei sen osoitettua vaikuttavuutta hukata. Toisaalta on tarkoin seurattava työn etenemistä ja oltava valmis tekemään välttämättömiä muutoksia ja korjausliikkeitä, jos seuruu osoittaa muutostarpeita.

Mikäli resurssit antavat myöten, ja aina kun on kysymys isosta hankkeesta, on suositeltavaa suorittaa ensin *pilotointi* eli toteuttaa hanke pienessä mitassa ennen kuin se toteutetaan aiotussa laajuudessa. Näin saadaan esiin toteutusta uhkaavia ongelmia ja heikkouksia. Pilotoinnin perusteella voidaan tehdä tarvittavia korjauksia, kun ne ovat vielä helppoja ja halpoja.

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Toteutus	<p>Työn toteutus, tulokset ja tuotokset on kuvattu ja eritelty.</p> <p>Apukysymyksiä:</p> <p><i>Mitä menetelmiä on valittu käytettäväksi?</i></p> <p><i>Miten yhteiskunnan päihdepolitiikan toimet tukevat toimintoa?</i></p> <p><i>Kuinka huolellista dokumentointi on?</i></p> <p><i>Onko huomattu ei-toivottuja vaikutuksia?</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Toimintasuunnitelma on toteutettu. Jos siitä on tietoisesti poikettu tai jos toteutuksessa on ollut puutteita, on niihin johtaneita syitä eritelty sekä arvioitu, kuinka olennaisia ne olivat lopputuloksen kannalta. 2. Aiotut tuotokset on kuvattu. 3. Työn mahdolliset ei-aiotut tulokset on havaittu ja esitetty. 4. Kohderyhmän päihdeiden käytössä, muussa käyttäytymisessä, tiedoissa, asenteissa, elinoloissa tai muussa työn kohteessa tapahtuneet muutokset on todennettu ja esitetty. 5. Työ on dokumentoitu, raportoitu ja arvioitu niin tarkasti, että edellä esitetyt asiat voidaan todeta.

6. UUDISTAMINEN, LEVITYS JA VAKIINNUTTAMINEN

Tässä vaiheessa ratkaistaan kysymys työn tai toiminnon jatkamisesta, muuttamisesta tai lopettamisesta. Tiedon levittäminen työn tuloksista ja kokemuksista voi auttaa sitä jatkumaan. Myös muut toimijat oppivat kokemuksesta, ja voi syntyä uusia, samaa menetelmää hyödyttäviä hankkeita. Seikkaperäinen loppuraportti on välttämätön.

Jos toimintoa päätetään jatkaa, on tultu uudelleen sakaraan 1: olemassa olevaa menetelmää aletaan parannella saadun kokemus- ja arviointitiedon avulla.

Mikään yksittäinen toiminto ei saisi loppua jälkiä jättämättä. Alusta alkaen on etsittävä ratkaisua siihen, miten työ jatkuu rahoituksen loputtua. Siksi työn sisällön, menetelmien ja toteutustavan tulee vastata näkemystä ehkäisevästä päihdetyöstä pitkäjänteisenä, päättymättömänä ja katkeamattomana työnä. Toiminto tulee kyetä ankkuroimaan ehkäisevän päihdetyön pysyviin rakenteisiin. Voiko sen siirtää osaksi jatkuvaa toimintaa? Voiko hankkia uutta rahoitusta? Kuinka varmistetaan, että työn kuluessa kouliintuneet ja siihen sitoutuneet työntekijät ja yhteistyökumppanit voivat jatkaa työskentelyä ainakin saman asian parissa?

Tehtävä	Toteutuu, kun...	Onnistumisen osoittimet
Uudistaminen, levitys ja vakiinnuttaminen	<p>Työn kuluessa hankittu palaute ja kokemustieto on kerätty ja eritelty. Niiden perusteella on tehty tarpeelliset päätelmät sekä muutostyön kehittämisehdotukset vastaisen varalle.</p> <p>On suunniteltu, miten kokemukset ja tulokset välitetään muille toimijoille.</p> <p>On varmistettu, että työ jatkuu ja vakiintuu.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Saadun kokemuksen ja arviointitiedon pohjalta on ehdotettu menetelmään muutoksia ja kehittämiskohteita, mikäli aiheellista. 2. Työstä saadut kokemukset ja tulokset saatettu tai saatetaan yhteiseksi hyödyksi julkaisemalla, juurruttamalla ja levittämällä. 3. On varmistettu, miten käyntiin saatettu työ jatkuu toiminnon rahoituksen loputtua.

LAATUTYÖN MUISTILISTA

1. SUUNNITTELE!

Mitä, miten, kenelle, missä ajassa, millä resursseilla, miksi juuri näille kohderyhmille? Mitä tietoa minulla on kohderyhmästäni, mitä tiedän kuntani tai alueeni hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyöstä? Sopiiko suunnittelemani toiminto kunnan hyvinvointisuunnitelmiin?

Onko minulla riittävästi tietoa toteuttaakseni tämän? Jos ei, miten hankin lisää?

Tee ennakoarviointi tavoitteen toteutumisen mahdollisuudesta.

2. TOTEUTA!

Keiden kanssa (oma ryhmä ja sidosryhmät, päättäjät ja rahoittajat), mitä keinoja aion käyttää, miksi juuri näitä keinoja?

Miten osallistan kohderyhmäni ja saan kansalaiset mukaan? Miten teen työtäni tunnetuksi? Riittääkö aika, entä resurssit?

Tee arviointi toteuttamismahdollisuuksista.

3. ARVIO!

Olenko valinnut oikean kohderyhmän, oikean työmenetelmän? Olenko tiedottanut riittävästi ja riittävän selkeästi? Saavutin ko kohderyhmäni luottamuksen ja osallistin sen? Valitsinko oikeat yhteistyökumppanit?

4. KEHITÄ!

Mitä opin? Mitä pitää muuttaa? Tarvitsenko lisää tietoa, tukea ja tukijoita?

5. PALAA LÄHTÖRUUTUUN

Mitä tästä eteenpäin? Mitä, miten, kenelle, missä ajassa, millä resursseilla...

DOKUMENTOI koko ajan!

III MENETELMÄTIETOA

Ehkäisevän päihdetyön arviointia ja tutkimusta on harjoitettu maailmalla ja myös Suomessa noin neljännesvuosisadan ajan. Sen keskeisten tulosten tunteminen on tärkeää, jotta voi valita ja kehittää vaikuttavia menetelmiä ja interventioita. Tämä menetelmätieto on olennainen osa laadukkaan työn tietoperustaa. Tieto siitä, mitkä ehkäisevässä päihdetyössä käytetyt menetelmät ovat osoittautuneet vaikuttaviksi ja mitkä ovat kussakin tapauksessa vaikuttavuuden ehdot ja rajoitukset, on välttämätöntä niin suunniteltaessa ja valittaessa työtä, perusteltaessa sitä päättäjille ja rahoittajille kuin rahoitus- ja priorisointipäätöksiä tehtäessä.

Tutkimustiedon tukemat, vaikuttavat menetelmät eivät käytännön päätöksenteossa aina saa ansaitsemaansa sijaa. Esimerkiksi alkoholin ja tupakan hinnalla, verotusasteella ja saatavuuden rajoituksilla on tutkitusti voimakas ehkäisevä vaikutus, mutta kansan- ja liiketaloudelliset näkökohdat nousevat usein päätettäessä hallitseviksi. Tehottomiksi todetut joukkoviestintäkampanjat taas tarjoavat päättäjille ja toteuttajille myönteistä näkyvyyttä ja vaikuttamisen tunnetta ilman, että mitkään kilpailevat edut olisivat uhattuina tai toiminnan vaikuttavuutta joutuisi edes perustelemaan. Tämä ristiriita tiedolla perustelujen ja poliittisten tai taloudellisten intressien saanelempien ratkaisujen välillä asettaa ehkäisevän päihdetyön toimijoille ammattieettisen velvollisuuden tuoda tietonsa toimivista ja toimimattomista keinoista julkiseen keskusteluun ja pyrkiä vaikuttamaan päätöksentekoon.

Päihdehaittojen vähentämisen tutkituimmat keinot ovat alkoholipoliittisia. Uusimman katsauksen niistä on laatinut Thomas Babor kansainvälisine tutkijaryhmineen (Babor & al. 2010). Se arvioi olemassa olevan tiedon perusteella alkoholipoliittikan vaikuttavuutta ja sovellettavuutta eri maissa ja kulttuureissa. Suomen oloihin Baborin ja kumppaneiden katsausta sekä muuta menetelmätietoa on sovellettu THL:n muistiossa alkoholilain valmistelun tueksi (THL 2013). Huumausaineiden osalta Baborin johtama tutkimusryhmä on julkaissut samanlaisen katsauksen (Babor & al. 2010b). Yhdistyneiden kansakuntien huumausaine- ja rikosasioiden toimisto UNODC on myös valmistellut laajan asiantuntijaryhmän avulla omat kansainväliset ehkäisevän päihdetyön laatusuosituksensa (UNODC 2013). Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerityöryhmän muistiossa (Stakes 2006) on niin ikään katsaus vaikuttaviin menetelmiin.

Monet parhaat menetelmät soveltuvat niin alkoholin, huumausaineiden, tupakan kuin rahapeelaamisen ehkäisyyn. Eroa eri päihteiden osalta on tietysti siinä, kuinka saatavuuden vähentämis- ja kontrollitoimet vaikuttavat yhtäältä ikäraja- ja laillisiin tuotteisiin, toisaalta laittomiin huumausaineisiin. Haittojen vähentämistoimet korostuvat erityisesti huumausainehaittojen torjunnassa, ja vähemmän haitallisten käyttötapojen opettaminen soveltuu paremmin alkoholin ja huumausaineiden käyttöön kuin tupakkaan, jonka kaikenlaiseen käyttöön liittyy vakavia terveysriskejä.

Kohderyhmän mukaan ottaminen toiminnan suunnitteluun samoin kuin sen osallistuminen ja vaikutusvalta toteutukseen lisäävät kaikenlaisten interventioiden vaikuttavuutta.

Kohdistuminen sekä laillisiin että laittomiin päihteisiin lisää vaikuttavuutta. Jos laillisten ja laittomien päihteiden käytön ja haittojen keskinäissuhteet jätetään huomiotta, saadaan todennäköisesti vaikuttamatonta toimintaa. Tätä väitettä tukee ensiksikin tieto eri päihteiden käytön ja haittojen suhteesta sekä päihderiippuvuuden ja -haittojen syntymekanismeista: ne eivät noudata hallinnollisia ja oikeudellisia jaotteluita. Toiseksi ilmiön ymmärtäminen edellyttää eri päihteiden yhtäläisyyksien ja erojen käsittelyä. Kolmanneksi sanomien uskottavuus sekä työn älyllinen ja eettinen laatu edellyttävät, että eri ilmiöitä käsitellään yhtäläisin kriteerein ja olenmaisessa kontekstissa.

Kampanjointi, valistus, tiedon jakaminen. Eniten on tutkittu kouluissa toteutettavia päihdekasvatusohjelmia. Yleinen päätelmä on, että niillä on vain vähän vaikutusta osallistujien päihteidenkäyttöön. Aineistosta löytyy kuitenkin myös yhteenvetoja siitä, millaisia ovat olleet parhaat ja vaikuttavimmat ohjelmat:

- Ne ovat käsitelleet aihepiiriä laajalti (esimerkiksi useita päihteitä),
- niissä on käytetty monipuolisia opetusmenetelmiä,
- niihin on käytetty paljon aikaa ja asiaan on palattu myöhemmin,
- ne ovat teoriatietoon perustuvia,
- ne on sovitettu kohderyhmän kehitystasoon, kulttuuriin ja arvomaailmaan,
- ne ovat tulosarvioituja ja
- niiden henkilöstö on hyvin koulutettu.

Päihdekasvatuksessa ja -tiedotuksessa vuorovai-
kutteisat menetelmät ovat vaikuttavampia kuin
yhdensuuntaiset. Vaikuttavuus näyttää olevan
melko riippumaton siitä, kuka on viestin lähet-
tämä, millainen on kohderyhmä tai mistä päihteis-
tä interventiossa on kysymys. Vertaiskasvattajia
kannattaa käyttää. Sosiaalisten taitojen opetta-
minen oli vaikuttavampaa kuin ainekeskeinen
tiedon jakaminen. Näiden tutkimusten tuloksia
kannattaa tarkastella siinä valossa, että Suomes-
sa päihdekasvatus on osa kaikille yhteistä ope-
tusta, mikä on kansainvälisesti harvinaista ja
meidän ehdoton vahvuutemme (Soikkeli 2011).

Useimmissa länsimaissa päihdeaiheiset *jouk-
koviestintäkampanjat* ovat tavallisia. Vallitsee
laaja yksimielisyys siitä, ettei joukkotiedotuksen
keinoin voi tehokkaasti vähentää riskikäyttäyty-
mistä, ja tämä koskenee myös päihteiden käyttöä.
Joukkoviestintäkampanjat voivat kuitenkin lisätä
tietoa päihteistä sekä vahvistaa paikallisten yh-
teisöinterventioiden vaikutuksia.

Baborin ja kumppaneiden (2010) laihat tu-
lokset päihdekasvatuksesta ja -kampanjoinnis-
ta koskevat vain yksittäisten valistusiskujen vä-
litöntä vaikutusta kohderyhmien päihteiden
käyttöön. Näin ei kuitenkaan tavoiteta päihde-
viestinnän ja -valistuksen olennaisia, kasautuvia
ja pitkäaikaisia vaikutuksia. Yksittäiset valistus-
teot eivät ehkä yksinään muuta ihmistä eivätkä
yhteiskuntaa, mutta pitkällä aikavälillä ne voivat
lisätä päihdekysymysten hallintaa niin yksilöiden
elämässä kuin koko yhteiskunnassakin. On sik-
si tärkeää osallistua yleiseen keskusteluun päih-
teistä, tuoda siihen vankkaa tutkimusperustais-
ta tietoa sekä tarjota näkökulmia ja ajateltavaa.
Viestinnän keinoja ei ole syytä laiminlyödä eikä
väheksyä, vaan päinvastoin tulee kehittää omaa
viestintäosaamistaan. (Soikkeli yms. 2011).

Vaikkei tiedon jakaminen yksinään riitä vaikuttavaksi interventioksi päihteiden käyttöön, se on välttämätön osa monia laaja-alaisia interventioita. Tiedon jakamisella ja neuvonnalla on tärkeä merkitys haittojen vähentämistoimissa, joiden tavoitteena on vaikuttaa päihteiden käytötäpoihin turvallisempaan tai haitattomampaan suuntaan. Tästä hyviä esimerkkejä ovat suonensisäisesti huumeita käyttäville järjestetty terveysneuvonta sekä aineistot alkoholin käytön itsehallinnan tueksi.

Joukkotiedottaminen ja yksilön juomisen omaehtoisen säätelyn tukeminen voivat lisätä muiden alkoholipoliittisten keinojen tehokkuutta ja luoda väestön keskuudessa tukea vaikuttavalle sääntelylle. Tiedon jakamisella on aina myös arvoperäinen oikeutuksensa osana kasvatusta ja oikeuksien edistämistä, kunhan tieto on luotettavaa ja esitetään vastaanottajaa kunnioittavalla tavalla (Soikkeli 2002 & 2004).

Monialaiset interventiot paikallisyhteisöön. Yksittäisten toimijoiden yksittäiset interventiot eivät ole yhtä vaikuttavia kuin monesta osasta koostuvat useiden toimijoiden yhtäaikaiset ja yhdensuuntaiset interventiot yhteisössä eri foorumeilla. Näin toimitaan Suomessa kehitetyssä paikallinen alkoholipolitiikka (Pakka)-mallissa (Holmila ym. 2009, Tamminen 2012). On hyödyllistä yhdistää keskenään

- kysynnän ja tarjonnan vähentämistoimia yhdessä, esimerkiksi tupakan ja alkoholin nuorille välittämisen valvonta yhdistettynä yhteisössä ja kouluissa tehtyihin tiedotusinterventioihin,
- tiedotus ja keskustelun virittäminen konkreettisiin ja havaittaviin käytännön toimiin, muutoksiin ja parannuksiin,

- vaikuttaminen kaikkiin ikäryhmiin yhtäaikaan esimerkiksi erityisten nuoriso-ohjelmien sijaan,
- eri kohderyhmien parissa tehtävät interventiot, esimerkiksi koulussa toteutettavat toimet osana laajaa yhteisöohjelmia,
- eri päihteiden ja käytötapojen käsittely yhtäaikaan sekä
- eri kohderyhmiin vaikuttaminen, erityisesti yleisen ehkäisyksen kuten haittainformaation yhdistäminen riskiryhmiä tukeviin interventioihin sekä haittojen vähentämisen ja palveluneuvontaan.

Tarjonnan vähentäminen ja kontrollitoimet. Päihteiden saatavuuden ja tarjonnan vähentämisellä on itsenäinen merkityksensä, lisäksi ne ovat tärkeä osa laajoja yhteisöstrategioita.

Alkoholin ja tupakan hintojen sääntely. Alkoholin ja tupakan hinta ja siihen keskeisesti vaikuttava verotus vaikuttavat sekä nuoriin aloittajiin, kohtuukäyttäjiin että päihderiippuvuudesta kärsiviin. Esimerkiksi alkoholin hinnoittelulla ja veropolitiikalla on selkeä yhteys juodun alkoholin määrään ja haittoihin. Kulutus kasvaa, jos hintoja alennetaan ja vähenee, jos niitä korotetaan.

Alkoholin ja tupakan saatavuuden sääntely. Alkoholin saatavuuden rajoittaminen – myyntiaikojen ja myyntipisteiden määrän rajoittaminen sekä ikärajojen ja muiden rajoittavien normien (kuten humalaisille anniskelun kiellon sekä mainonta- ja markkinointirajoitusten) noudattaminen ja valvonta sekä juomistilanteisiin vaikuttaminen vähentävät paitsi käyttöön myös haittoja kuten väkivaltaa.

Esimerkki: Pakka-toimintamalli tukee paikallista saatavuuden sääntelyä:

- tiukennetaan ikärajavaltontaa,
- kieltäydytään myymästä ja anniskelemasta selvästi päihtyneille,
- opetellaan tunnistamaan hankalia myynti- ja anniskelutilanteita ja selviytymään niistä,
- tiedotetaan kansalaisille alkoholin aiheuttamista haitoista ja mobilisoidaan heidät laajasti mukaan muutostyöhön median ja kansalaistoiminnan avulla,
- varmistetaan, ettei alkoholia markkinoida eikä mainosteta alaikäisille sekä
- tehdään yhteistyötä paikallisviranomaisten, kansalaisten ja elinkeinon edustajien välillä alkoholielinkeinon omavalvonnan tehostamiseksi. (http://www.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/pakka-toimintamalli)

Alkoholin ja tupakan mainonnan ja markkinoinnin sääntely. Tupakan mainonnan kieltäminen on osa menestyksellistä suomalaista tupakkapolitiikkaa. Alkoholin markkinointiin ja myynnin edistämiseen kohdistuu nyt suuri kansainvälinen mielenkiinto. Alkoholi- ja tupakka-merkkejä tehdään tunnetuksi kaikin mahdollisin markkinoinnin keinoin sekä perinteisessä mediassa että yhä enemmän myös sosiaalisessa mediassa. On vahvaa tutkimusnäyttöä siitä, että markkinoinnin ja mainonnan sääntelyllä voidaan myöhentää sekä nuorten juomisen aloittamisikää että humalajuomista (Soikkeli 2010).

Alkoholiteollisuus haluaisi mieluummin lisätä omaa valvontaansa, mutta teollisuuden omilla toimilla ei ole todettu olevan vaikutusta juomiskäyttäytymiseen missään kansalaisryhmässä. Sen sijaan lainsäädännön rajoittavilla toimilla vaikut-

tavuudesta on näyttöä, mikäli ne ovat riittävän laaja-alaisia ja valvottuja (Babor & al. 2010).

Juomisympäristöön vaikuttaminen, koulutus ja valvonta: Myynti- ja tarjoiluhenkilöstön koulutuksella on tutkimusten mukaan voitu jonkin verran vaikuttaa asiakkaiden humaltumisen asteeseen ja heidän aggressiivisuuteensa. Vaikutus on yhteydessä muuhun alkoholin saatavuuden sääntelyyn ja valvontaan.

Liikennejuopumuksen ehkäisystä lainvalvonnan keinoin on runsaasti näyttöä. Poliisin suorittamien liikenne- ja liikenneturvallisuuden tarkastusten on todettu vähentävän liikennejuopumustapauksia ja niiden aiheuttamia liikenneonnettomuuksia, vammautumisia ja kuolemia. Näkyvinä toimenpiteinä ne ehkäisevät jo sinänsä liikennejuopumusta ja vahvistavat liikenneturvallisuutta. Paras tulos saadaan yhdistämällä valvontaiskut ja niistä tiedottaminen.

Huumausainekontrolli. Huumausaineiden kokeilun ja käytön yleisyys riippuu voimakkaasti saatavuudesta, erityisesti huumausaineita suosivien alakulttuurien ulkopuolella. Tämä vaikuttaa myös yleiseen asenneilmastoon laittomia huumausaineita kohtaan, joka voi olla joko kokeilulle ja aloittamiselle altistava riskitekijä tai niiltä suojaava tekijä. Valvonnan ja sanktioiden vaikutus eri käyttäjäryhmiin sisältää myös riskejä: kokeilijan leimautumista rikolliseksi ja ongelmakäyttäjän syrjäytymisen syvenemistä. Siksi kontrollitoimien kohdistaminen tarkoituksenmukaisella ja oikeudenmukaisella tavalla on ensiarvoista. Lainvalvontaan liitetty ohjaus päihdepalveluihin on lupaava strategia.

Kohdennetut interventiot. Esimerkkejä menetelmistä ja lähestymistavoista, joiden vaikuttavuudesta on näyttöä, jaoteltuna ehkäisevän päihdetyön eri ”näyttämöihin” yksilön elinkaaren eri vaiheissa:

- raskaudenaikaiseen päihteiden käyttöön puuttuminen, hoidon tarjoaminen ja erityispalvelut raskaana oleville,
- perheiden ja kasvatuksen tukeminen erityisesti riskiryhmissä,
- interventiot vanhempien päihteiden riski- ja haittakäyttöön,
- koulunkäynnin ja koulussa menestymisen tukeminen sekä
- sellaisten lasten tukeminen varhaisessa iässä, joiden ympäristössä on riskejä lisääviä kehitystekijöitä.

Varhaisen puuttumisen keinot sekä hoito. Hyvin monenlaisten hoitomenetelmien on todettu vähentävän alkoholin käyttöä ja haittoja. Selvää eroa ei ole voitu osoittaa siinä, kumpi on vaikuttavampaa, laitoshoido vai avohoito. Muun muassa nikotiinikorvaushoito, opiaattiriippuvaisten korvaushoito sekä neulanvaihto-ohjelmat ovat näyttöön perustuvia hoito- ja riskinhallintamenetelmiä.

Mini-interventio eli lyhytneuvonta on terveydenhuollossa tapahtuva lyhyt neuvonta, jossa pyritään tukemaan asiakasta alkoholin käytön vähentämisessä silloin kun käyttö on runsasta, mutta siitä ei vielä ole ehtinyt aiheutua mainittavia haittoja. Lyhytneuvonta sisältää alkoholin kulutuksen rajoittamisen, neuvonnan ja mahdollisesti muuttaman seurantakäynnin. Mini-intervention teho on osoitettu monissa tutkimuksissa.

Työelämän ja koulun päihdepalvelut, -strategiat ja pelisäännöt ovat osoittautuneet vaikuttaviksi keinoiksi.

Korjaavalla työllä ja haittojen vähentämisellä on välillisesti suuri merkitys myös yleisen ehkäisykannalta sekä kysynnän että tarjonnan vähentäjänä.

Vertaistuki, jollaista tarjoavat esimerkiksi Nimettömät Alkoholistit (AA) ja Nimettömät Narkomaanit (NA) on todettu vaikuttavaksi keinoksi muun hoidon ohella.

Toimimattomiksi on havaittu muun muassa seuraavat lähestymistavat:

- pelottelu- ja shokkityyppinen asennekasvatus,
- päihteiden ongelmakäyttäjien leimaaminen, rankaiseminen ja syrjäyttäminen,
- hyvien elämäntapavaihtoehtojen tarjoaminen, jos sen ajatellaan jo sinänsä vaikuttavan päihteiden käyttöön ja käyttötapoihin.

IV LAATUTÄHDEN OMA LAATU

Olen tottunut siihen, että en ymmärrä suomea. Reagoin torjuvasti, jos puhutaan pilottipotilaan turvapolusta elämäнкаariperspektiivissä. Vaikka ymmärrän, että projektiorganisaation medisiininen tulosityksikkö on sairaala... en halua ymmärtää. Loppukäyttäjän ensiversio saa minut hymyilemään, samoin ajatus lisäpakettina ladatusta pianosta.

(Toimittaja Minna Lindgren ruotii Pekka Himasen teosta Sininen kirja, Suomen Kuvalehti 16.11.2012)

Laatutyön pioneerit huomasivat nopeasti, miten vaikeaselkoisesti kehittämistyön kieli avautui erityisesti käytännön päihdetyöntekijöille. Se lienee paikoin yhtä vaikeaselkoista kuin filosofi Himasen teksti toimittaja Lindgrenille: ”Vaikka ymmärrän... en halua ymmärtää.” Mitä tiedämme kentän kokemuksista? Tarvitseeko laatutähti edelleen konkretisoimista ja lisävalaistusta? Palautteesta päätellen siihen on ollut tarvetta. Miten hyvin tuolloin kehitelty laatuajattelu on kuuden vuoden aikana sisäistynyt ehkäisevän päihdetyön suunnitteluun ja toteutukseen? Ovatko käyttäjät kokeneet Laatutähden helpotuksena käytännön perustyössä ja saaneet siitä apua? Vai onko vastassa ollut suuri turhautuminen? Mitä me tiedämme laatutähden saamasta vastaanotosta kentällä?

”On todettava, että ensi kerroilla laatutähti oli kyllä melko sekava ja vaikeasti hahmotettava. Tuntui, että laatutähteä tavoittelemassa -oppaassa sakaroita ja niiden merkityksiä ei missään vaiheessa avattu kunnolla ja sitten siinä rinnalla kulkivat laatukriteerit, jotka osittain sekoittivat. Tämän saman olen huomannut myös muiden tutustuessa laatutähteen sitä opettaessani.”

(Elsi Vuohelainen, kehittäjä, Preventiimi 14.11.2012)

Laatukriteerien käyttöönotosta tehtiin tuoreeltaan arviointi (Hemmilä 2007). Sen jälkeen käytökokemuksia ja palautetta on saatu Stakesin, myöhemmin THL:n ympäri maata järjestämässä koulutustilaisuuksissa ja työpajoissa, joissa ehkäisevän päihdetyön toimijat ovat soveltaneet laatutähteä omaan työhönsä. Arvokkaana apuna on ollut THL:n kokoama valtakunnallinen laatuverkosto. Se on sekä kouluttanut työntekijöitä että arvioinut ja kehittänyt laatutähteä.

Hemmilän arvioinnissa nousi esiin kaksi kriittistä huomiota. Laatutähden ymmärtäminen ja käyttöön otto tuntui hankalalta, sen kieleen ja ajatteluun oli vaikea päästä sisään. Työväline aukesi parhaiten ryhtymällä käyttämään sitä, aivan kuin kieli opitaan kunnolla vasta kun aletaan käyttää sitä. Oppimisen tukemiseksi THL ryhtyi järjestämään ohjattuja työpajoja tähden soveltamiseksi omaan työhön.

Toinen arvioinnissa esiin tullut kritiikki kohdistui itse laatuajattelun ytimeen. Vaikka tähden eri sakaroiden piti kuvata laadun eri osatekijöitä, oli ajattelun ydin noiden osatekijöiden tasapainoinen kokonaisuus (’laadun tasapaino’). Se oli yksi 12 laatukriteeristä ja niistä tärkein: laadukas kokonaisuus syntyy vasta kun työ on kaikilta osin yhtä laadukasta eikä siinä ole heikkoja lenkkejä. Esimerkiksi resurssien tulisi riittää aiottuun toteutustapaan ja tavoitteen saavuttamiseen. Tai tutkimustiedon perusteella tehokkain menettely ei ehkä saisikaan kohderyhmän hyväksyntää, tai sen eettisyys olisi kyseenalainen. Hemmilän mukaan laadun tasapaino-kriteeriä sovellettiin kuitenkin kaikkein vähiten.

Verrattaessa laatutähteä muihin suunnittelu- ja arviointityökaluihin sen ei todettu nostavan riittävän hyvin esiin valitunlaisen työn tarpeen tunnistamista ja perustelemista, arvioinnin ja seurannan ennakoimista, työn vaiheittaista etenemistä eikä tulosten vakiinnuttamista.

Aluehallintoviraston hankkeessa Yhteisöt ja ehkäisevä päihdetyö (Mieskolainen ja Kesänen 2010) arvioitiin myös laatutähden toimivuutta. Hankkeessa kyseltiin toimijoilta laatukriteerien käyttökelpoisuutta käytännön työn ohjaamiseksi. Lähes kaikki toimijat olivat sitä mieltä, että oman kunnan yhteisöllistä ehkäisevää päihdetyötä on vaikea kuvata laatukriteerejä hyödyntäen.

Laatutähti otettiin hankkeessa käyttöön kokeiluluontoisesti. Lisäksi sovittiin, että yhteisissä tapaamisissa laatutähteä käyttänyt työntekijä sekä rakentaa laatutähteä että vetää yhteistä arviointikeskustelua. Oman toiminnan esittämistä varten työntekijät saivat etukäteen laatukriteereihin liittyviä tukikysymyksiä, joihin peilata oman kunnan toimintaa. Toiminnan esittelyssä oli mahdollista vastata kaikkiin tai vain joihinkin näistä kysymyksistä.

Toiminnasta laadittiin laatutähdet yhteisessä tapaamisessa vetäjän johdolla. Arviointia tehtiin koko ajan laatutähden rakennusprosessin avulla. Valmista laatutähteä olisi haluttu tarkastella vielä uudelleen eri näkökulmista, mutta siihen ei ollut mahdollisuutta. Tähdien rakentamisprosessi synnytti hankkeen vetäjien mukaan usein tiukkaa keskustelua ja uusia oivalluksia.

Alun epäluulon jälkeen laatutähdestä syntyi toimiva ehkäisevän päihdetyön kehittämisen ja arvioinnin työväline. Kriteerit auttoivat toimijoita kiinnittämään huomiota laadukkaan toiminnan eri ulottuvuuksiin ja hahmottamaan omassa työssä kriittisiä kohtia ja onnistumisia. Arvioinnin kohteena oleva toiminta näyttäytyi työntekijöille itselleen ja muille konkreettisempänä, kun sitä tarkasteli laatukriteerien pohjalta. Laatutähdestä saattoi myös nähdä, mikä oli onnistunutta ja tietoisesti tavoiteltua, mitä ei ehkä ollut mietitty ja mitä voitaisiin tehdä toisin.

”On ollut äärimmäisen tärkeää saada alan toimijoille yhteinen ymmärrys siitä, mitä on laadukas ehkäisevä päihdetyö ja mitä asioita on toteutettava, jotta työ olisi laadukasta. Laatutähden myötä on syntynyt myös yhteinen termistö ehkäisevään päihdetyöhön. Laatutähden ja -kriteerien kautta ammattilaisten on myös selkeää rakentaa omaa työnkuvaansa ja pohtia, mitä asioita omassa työssä tulisi ottaa huomioon. Laatutähti toimii ikään kuin karttana työn teolle ja helpottaa sitä omalla tavallaan, kunhan laadun sisällöt on vain onnistunut omaksumaan”.

(Elsi Vuohelainen)

”Laatutähti oli erittäin hyödyllinen kehittämistyökalu. Se auttoi meitä hahmottamaan toimintamme sen hetkisiä vahvuuksia ja kehittämiskohteita. Prosessi oli välttämätön, jotta saatoimme kehittyä seuraavalle tasolle. Loimme itsellemme erittäin systemaattisen mallin palautteen keräämiseen sekä vaikuttavuuden arviointiin ja kehittämistoimintaan. Tämä tulee taatusti lähivuosina nopeuttamaan vaikuttavuutemme kehittymistä entisestään.”

(Sampo-Ilmari Tuhkalehto, Music Against Drugs ry.)

LAATUTÄHTI 2013 – MIKÄ ON UUTTA?

Kaikki edellä kuvattu työ ja kokemus on otettu huomioon tässä julkaisussa. Koska laatukriteerien yksi tarkoitus aikanaan oli luoda ehkäisevälle päihdetyölle uusi, yhteinen kieli ja käsitteistö, teksti väistämättä vaatii lukijalta jonkin verran opiskelua ja vaivaa. Nyt on kuitenkin löydetty mahdollisuuksia helpottaa hänen urakkaansa.

Nyt tullaan toimeen vähemmillä ja selkeämmillä käsitteillä. Ensimmäisessä laatuesitteessä oli laatutähden kuusi sakaraa eli laadun osatekijää ja keskustaan sijoitettu seitsemäs, ja lisäksi kaksitoista laatukriteeriä. Nyt meillä on kahdeksan tehtävää, joista laadukas kokonaisuus muodostuu. Jaosta sisältö- ja toteutustekijöihin on luovuttu, koska ilmankin tullaan toimeen. Kun ennen puhuttiin laatukriteereistä ja indikaattoreista, nyt annetaan yksinkertainen tarkistuslista: Tehtävä – Toteutuu, kun... – Onnistumisen osoittimet.

Laatukriteeri-käsitteessä itsessään on ylhäältä alas puhuva vivahde: me asetamme ne, sinä täytät. Kuitenkin laadukasta työtä tehdään ennen muuta siksi, että ihminen haluaa kehittyä ja saavuttaa tuloksia työssään. Motivaatio nousee sisältä. Siksi tämä on *laatukäsikirja*, jossa on *laatusuosituksia*, ei enää laatukriteereitä.

Jotta käsikirjaa voisi paremmin hyödyntää työn suunnittelussa, tehtävät on nyt sijoitettu loogisesti etenevään järjestykseen. Tosin siitä on ensimmäisen suunnitteluvaiheen jälkeen hyvä myös tietoisesti poiketa, kuten edeltä ilmenee.

Tasapainoinen kokonaisuus, joka on tässä kuvattu laatujattelun ydin, on nyt laatutähden keskustassa, kaikkia tehtäviä ja vaiheita yhdistävänä

tehtävänä, ei enää vain yksi 12 laatukriteeristä. Näin toivomme sen nousevan tärkeäksi myös lukijan mielessä.

EU:n huumeseurantakeskuksen EMCDDA:n laajat ja hyvät ehkäisevän päihdetyön laatusuositukset (EMCDDA 2011) ilmestyivät tämän käsikirjan kirjoittamisen loppuvaiheissa. Sisällöltään ne ovat varsin samansuuntaiset kuin suomalaiset laatukriteerit (Stakes 2006), ja suomalaisten laatukriteerien vaikutus jopa näkyy niissä selvästi. Koska ei ole mieltä julkaista kahta erilaista käsikirjaa, tähän käsikirjaan on omaksuttu eurooppalaisten suositusten käsitteitä ja ajatuksia niin paljon, että näitä suomalaisia laatusuosituksia voi pitää EMCDDA:n suositusten mukaisina.

V

LAATUTÄHTISANASTO

LAATU

Laadun arvioinnilla tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin arvioitava kohde tai prosessi (tai ohjelma tai kampanja) vastaa asetettuja laatuvaatimuksia. Laatua voidaan arvioida monesta eri näkökulmasta: mitä laatu on asiakkaalle, toteuttajalle tai asiantuntijalle.

Laadunhallinta on toiminnan johtamista, suunnittelua, arviointia ja parantamista niin että saavutetaan asetetut laatuvaatimet. Laadunhallinta on osa johtamista, jonka keinoja ovat mm. laadun suunnittelu, laadunvarmistus ja laadun jatkuva parantaminen. Laadunhallinnassa on kyse johtamisesta ja ohjaamisesta.

Laadun kehittäminen on toimintaa, jolla pyritään parantamaan organisaation suorituskykyä ja sen tuottamien palveluiden laatua.

Laatua voidaan kuvata ominaispiirteeksi, joka liittyy toiminnan, palvelun tai hoidon kykyyn täyttää sille asetetut vaatimukset ja odotukset. Jokainen palveluntuottaja joutuu miettimään, kuinka osoittaa toimintansa laadukkaaksi.

Rakennelaatuun voidaan lukea henkilöstön ammattitaito, koulutusmahdollisuudet ja toimintaympäristön fyysiset puitteet.

Prosessilaatuun liittyvät työn käytännöt, esimerkiksi ehkäisevä ja kuntouttava työote, tarjotut palvelut tai eri ammattiryhmien välinen yhteistyö.

Tuloslaatu liittyy prosessin lopputulokseen eli asiakastyytyväisyyteen ja asiakkaiden terveydentilaan, päihteiden käytön tilanteeseen, tietoihin ja taitoihin ja niin edelleen.

Laatujärjestelmä on johtamiseen liittyvä järjestelmä, joka on tarkoitettu laadun aikaansaamiseksi, ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Se on kokonaisuus, joka koostuu käytännön toimintaa ohjaavista pelisäännöistä. Laatujärjestelmän tulee olla organisaatiokohtainen. Järjestelmä toimii systemaattisesti.

Laatukriteeri on se ominaisuus, joka on valittu laadun määrittämisen perusteeksi. Laatukriteeri on tunnusmerkki, jonka perusteella voidaan erotella hyvä ja huono laatu. Laatukriteeri voidaan myös määritellä ominaisuudeksi, jonka perusteella tehdään johtopäätös arvioitavan kohteen laadusta. Laatukriteerit katsotaan usein samaksi asiaksi kuin laatu-tekijät. Laatutekijät ovat niitä ominaisuuksia, jotka johtavat toivottuun lopputulokseen.

Laatukäsikirja on yksi laadunhallintajärjestelmä, jossa kuvataan työn ja työyhteisön keskeiset toiminnot ja toimintaperiaatteet. Käsikirjasta löytyvät toimintaa ohjaavat periaatteet sekä linkit käytännön ohjeisiin, jotka täydentävät käsikirjaa. Laatukäsikirjan muodolle ei ole olemassa yleisiä vaatimuksia. Sisällön laajuus riippuu yhteisön koosta ja toiminnan luonteesta. Laatukäsikirjaa on päivitettävä määrätyn väliajoin. Siksi sinne tulee kirjata asioita, jotka eivät muutu päivittäin.

Laatutähti on Stakesissa vuonna 2006 julkaistuihin *ehkäisevän päihdetyön laatukriteereihin* sisältynyt väline työn laadukkaaseen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Tässä oppaassa tähteä on päivitetty saadun palautteen, käyttökokemusten ja EMCDDA:n ehkäisevän päihdetyön laatusuosituksen (2011) pohjalta. Laatutähden aikaisempi versio kuvataan esitteessä Jokinen (2006): Laatutähteä tavoittelemassa.

Laatutyökalut ovat välineitä tai tekniikoita, joilla laatua voi parantaa. Työkaluilla voidaan tehostaa laadunhallintaa ja sitä kautta myös johtamista. Työyhteisössä olisi järkevää käyttää erilaisia työkaluja eikä opetella vain yhtä ja yrittää käyttää sitä joka paikassa.

EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ

Arviointi on kohteen – esimerkiksi tuotteen tai palvelun – arvon määrittelemistä, työtä ja sen vaikutuksia koskevan tiedon järjestelmällistä keruuta, analysointia ja tulkintaa. Arviointitietoa käytetään, kun päätetään työn kehittämisestä, jatkamisesta, laajentamisesta tai lopettamisesta.

Tulosarvioinnissa selvitetään suunnitteluvaiheessa laadittujen osoittimien avulla, ovatko tulokset toteutuneet. Riippuen hankkeen laajuudesta ja voimavaroista selvitetään tilastollisin menetelmin hankkeen vaikuttavuus ja kustannustehokkuus sekä liitetään mukaan pohdinta siitä, millaiset tekijät ovat edistäneet, millaiset ehkä jarruttaneet tulostavoitteen saavuttamista.

Prosessiarvioinnin avulla dokumentoidaan, mitä tapahtui hanketta toteutettaessa. Se auttaa myös arvioimaan menetelmän laatua ja hyödyllisyyttä antamalla tietoa sen peittävytydestä – kuinka suuren osan kohderyhmästä se tavoitti, toteutuksen uskollisuudesta, sidosryhmien suhtautumisesta ja osallistumisesta sekä voimavarojen käytöstä. Prosessiarvioinnin tulokset auttavat ymmärtämään mahdollisen tulosarvioinnin tuloksia ja kehittämään menetelmiä edelleen.

Ehkäisevä ja korjaava päihdetyö:

Ehkäisevällä päihdetyöllä pyritään ehkäisemään ja vähentämään päihteiden käyttöä vaikuttamalla päihteiden saatavuuteen ja hintaan, päihteitä koskeviin tietoihin ja asenteisiin sekä päihteiden käyttötapoihin. Ehkäisevän päihdetyön keinoin vaikutaan myös päihteiden ongelmakäyttöä synnyttäviin olosuhteisiin sekä sitä tukevaan kulttuuriin. Ehkäisevä päihdetyö on kokonaisuus, johon kuuluu yksilöiden terveyttä suojaavat toimet, objektiivisen tiedon välittäminen, yhteisön arvoihin ja normeihin vaikuttaminen sekä kehittämistyö.

Ehkäisevässä päihdetyössä tarkastellaan erilaisten päihteiden käyttöä ja niistä syntyvien haittojen yhteyttä terveyteen ja hyvinvointiin. Siinä myös arvioidaan, mitä tarvitaan päihdehaittojen ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen toteamiseen ja mikä on niiden suhde hoitoon. Työn vaikuttavuutta arvioidaan eri näkökulmista ja pyritään valitsemaan vain vaikuttavia keinoja ja työmenetelmiä.

Korjaava päihdetyö tarkoittaa sellaisia palveluita, jotka kohdistuvat ilmenneisiin päihdehaittoihin, ongelmakäyttöön sekä päihderiippuvuuteen kohdistuvia hoito- ja kuntoutuspalveluita, päihdeongelmien uusiutumisen ehkäisyä tai ongelmakäytön ja päihderiippuvuuden haittojen vähentämistä ja niiden pahenemisen ehkäisyä. Korjaavalla päihdetyöllä on omat päihdepalvelujen laatusuosituksen (STM 2002).

Hyvinvointikertomus on eri hallinnonalojen asiantuntijoiden yhdessä laatima katsaus kuntalaisten hyvinvointiin ja terveyteen sekä niihin vaikuttaviin tekijöihin. Hyvinvointikertomus on työväline ja julkinen asiakirja, joka kytkee hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen näkökulman osaksi kuntien toiminnan ja talouden suunnittelua, johtamista ja päätöksentekoa. Kertomus nostaa esiin poikkihallinnolliset hyvinvoinnin taustatekijät, vahvuudet ja kehittämistarpeet. Se auttaa kuntia vastaamaan uuden terveydenhuoltolain veloitteisiin.

Interventio on toimi jolla vaikutetaan yhteisön, ryhmän tai yksilön terveyteen, hyvinvointiin tai käyttäytymiseen.

Mini-interventio eli lyhytneuvonta on terveydenhuollossa tapahtuva lyhyt neuvonta, jossa pyritään tukemaan asiakasta alkoholin käytön vähentämisessä silloin kun käyttö on runsasta, mutta siitä ei vielä ole ehtinyt aiheutua mainittavia haittoja. Lyhytneuvonta sisältää alkoholin kulutuksen kartoittamisen, neuvonnan ja mahdollisesti muuttaman seurantakäynnin. Mini-intervention teho on osoitettu monissa tutkimuksissa.

Kohderyhmä voi muodostua yksilöistä, ryhmistä, yhteisöistä, toimintaympäristöistä tai muista tarkemmin määritellyistä yksiköistä. Kohderyhmiä voi myös erotella toteutuksen helpottamiseksi: välillinen ja lopullinen kohderyhmä. Voidaksemme paremmin ehkäistä nuorten (lopullinen kohderyhmä) päihdeongelmia, tuemme vanhempia (välillinen kohderyhmä) kasvattajina.

Kysynnän, tarjonnan ja haittojen vähentäminen:

Kysynnän vähentäminen (demand reduction) on sateenvarjotermi, joka kuvaa kaikkia sellaisia toimia ja strategioita, joilla vaikutetaan ihmisten tahtoon tai tarpeeseen käyttää päihkeitä. Kysynnän vähentämisestä on kaikki ihmisten päihdekäyttäytymiseen vaikuttaminen.

Tarjonnan vähentämisellä (supply reduction) tarkoitetaan alkoholipolitiikassa alkoholi- ja lääkkeiden myynnin ja anniskelun sääntelyä lupapolitiikalla, ikärajoilla ja aukioloajoilla sekä näiden säädösten valvonnalla. Tupakkapolitiikassa sitä on tupakan markkinointikielto ja myyntirajoitukset ja niiden toimeenpano. Huumeapolitiikassa sillä tarkoitetaan laittomien päihteiden levityksen kieltämistä ja kiellon valvontaa.

Haittojen vähentämisellä (harm reduction) tarkoitetaan toimia, joilla ehkäistään ja vähennetään päihteiden käytöstä seuraavia sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja asianomaiselle itselleen, hänen ympäristölleen sekä yhteiskunnalle. Haittojen vähentämisestä puhutaan yleisemmin huumeiden käytön yhteydessä, mutta se on käsitteenä sovellettavissa myös laillisiin päihteisiin.

Monialainen (paikallinen tai alueellinen) yhteistyöryhmä ohjaa ja johtaa ehkäisevää päihdetyötä. Se osallistuu ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelman laatimiseen osana muuta hyvinvointityötä sekä toiminnan seurantaan, arviointiin ja kehittämiseen. Ryhmän vetovastuu sekä työnjakokäytännöt sovitaan ja täsmennetään kirjallisesti.

Paikallisyhteisöt ovat esimerkiksi asuinalue-, päiväkot-, koulu- ja työyhteisöjä.

Riskitekijät ja suojaavat tekijät:

Riskitekijä on joko yksilön tai ympäristöön liittyvä ominaisuus, olosuhde tai tapahtuma, jonka on tutkimukseen perustuen havaittu tietyissä olosuhteissa tai tietyissä ryhmässä lisäävän jonkin tietyn häiriön tai ongelman todennäköisyyttä.

Suojaava tekijä on yksilön, hänen läheisheidensä, yhteisönsä tai yhteiskunnan ominaisuus, jonka on todettu vaikuttavan tietyn riskitekijän tai tiettyjen riskitekijöiden vaikutuksilta suojaavasti.

Teoriapohja tarkoittaa perusteltua selitystä sille, miksi voimme odottaa, että aiottu toiminto aiheuttaa tavoitteidemme mukaista muutosta kohderyhmän elämässä.

Teoreettiset mallit perustuvat tavallisesti tutkimus- ja teoretietoon päihteiden käytöstä, terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä, käyttäytymisestä (esim. psykologia, kasvatustiede, sosiaalipsykologia, sosiologia) ja viestinnästä. Teoreettisen mallin käyttö on tärkeä edistysaskel kohti vaikuttavaa ja näyttöön perustuvaa ehkäisevää päihdetyötä.

Toimintasuunnitelma on asiakirja tai sopimus, josta ilmenevät työn vaiheet ja vastuut kohta kohdalta. Siitä ilmenevät eri toimijoiden tehtävät aikataulutettuina niin että työn toteutumista voi helposti seurata sen kuluessa. Toimintasuunnitelmaa täytyy olla tarvittaessa valmis muuttamaan ja tarkistamaan.

Toiminto: Ehkäisevä päihdetyö on sekä jatkuvaa työtä että erillisiä *toimintoja*: paikalliset, alueelliset tai valtakunnalliset hankkeet, interventiot, ohjelmat, teemaviikot, kampanjat ja muut lyhytkestoiset interventiot.

Yleinen ehkäisy ja riskiehkäisy:

Yleinen ehkäisy kohdistuu väestöön yleisesti tai johonkin rajattuun ryhmään sen sisällä, esimerkiksi tiettyyn ikäryhmään, mutta rajaus ei perustu päihteiden käyttöön tai sitä ennakoiviin oireisiin. Yleisen ehkäisyn piiriin kuuluvat muun muassa kaikkien päihteiden käytön aloittamisen ehkäisy (esimerkiksi tupakka- tai huumevalistus sekä nuorten päihteiden käytön aloittamisen myöhentäminen).

Riskiehkäisyn kohderyhmä on määritelty joko ongelmia ennakoivan päihteiden käytön, muun sitä ennakoivan oireilun tai häiriön tai riskialttiin elinympäristön tai elämäntavan perusteella. Riskiehkäisyä ovat esimerkiksi alkoholin suurkuluttajien mini-interventiot ja suonensisäisesti huumeita käyttävien neulanvaihto-ohjelmat.

Yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn menetelmät eivät aina sovi muulle kuin aiotulle kohderyhmälle.

Yleiset päämäärät ja tavoitteet:

Yleinen päämäärä (aim) ehkäisevässä päihdetyössä ovat laajoja, esimerkiksi päihdehaittojen ja -kustannusten vähentäminen, hyvinvoinnin ja terveyden yleinen edistäminen, tai toisin ilmaistuna, inhimillisen kärsimyksen vähentämistä.

Tavoite (goal) ei ole sama kuin yleinen päämäärä (aim). Kaiken ehkäisevän päihdetyön tulee tukea näitä yleisiä päämääriä, mutta ne eivät riitä yksittäisen toimijan tai yksittäisen hankkeen tavoitteen määrittelyksi.

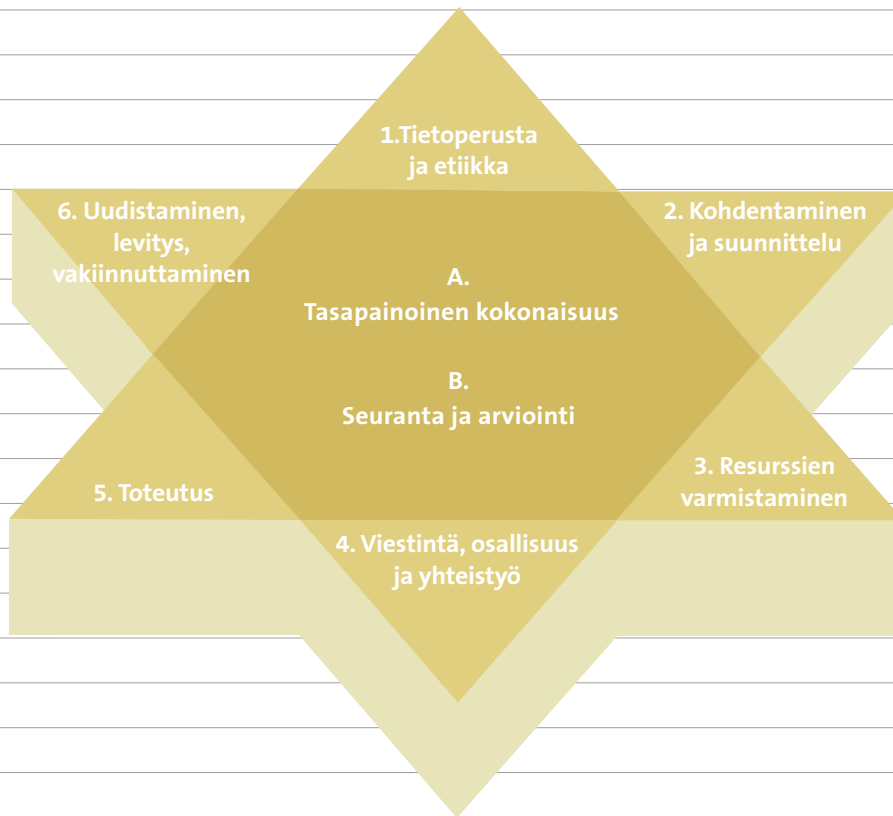
Tavoitteeksi on määriteltävä se konkreettinen muutos kohderyhmän päihteiden käytössä, käytön haitoissa tai elinoloissa, tai muu tavoiteltu muutos, joka on tarkoitus saada aikaan omalla työllä, siinä hankkeessa, siinä ajassa ja sillä interventiolla, jota nyt ollaan tekemässä.

Lähteet

- Babor, Thomas F.; Caetano, Raul; Casswell, Sally; Edwards, Griffith; Giesbrecht, Norman; Graham, Kathryn; Grube, Joel W.; Hill (2010):* Alcohol: No ordinary commodity. London 2010: Oxford University Press.
- Babor, Thomas; Caulkins, Jonathan; Edwards, Griffith; Fisher, benedict; Foxcroft, David; Humbhreys, Keith; Obot, Isidore; Rehm, Jürgen; Reuter, Peter; Room, Robin; Rossow, Ingeborg; Strang, John (2010b):* Drug policy and the public good. New York 2010: Oxford University Press.
- EMCDDA (2011):* European drug prevention quality standards. A manual for prevention professionals. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addictions EMCDDA 2011. Verkossa: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>
- Hemmilä, Irja (2007):* Kokemuksia ehkäisevän päihdetyön laatukriteerien käytöstä. Julkaisematon käsikirjoitus, Stakes 2007. Saatavana THL:ltä (markku.soikkeli@thl.fi)
- Holmila, Marja; Warpenius, Katariina; Warsell, Leena; Kesänen, Minna; Tamminen, Irmeli (2009):* Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti. THL raportti 5/2009. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085235>
- Jokinen, Heikki (toim.) (2006):* Laatutähteä tavoittelemassa. Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerit. Stakes 2006. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201210089361>
- Karvonen, Erkki:* Johdatus viestintätieteisiin (ei vuosilukua). Verkossa: <http://viesverk.uta.fi/johdviest/tutk-historia/hermeneutiikka.html>
- Kijärvi-Pihkala, Marja (2010):* Alkoholiohjelma alueellisen koordinaation ja paikallisen työn tukena. THL 2010. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205084963>
- Laitila, Minna ja Järvinen, Tiia (toim.) (2009):* Mielenterveys- ja päihdetyön strateginen suunnittelu kunnissa. THL opas 6. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085192>
- Mieskolainen, Juha ja Kesänen, Minna (toim.) (2010):* Yhteisöt ja ehkäisevä päihdetyö. Kehittämishankeraportti 2/2010. Länsi-Suomen Aluehallintovirasto. Verkossa: http://www.avi.fi/fi/virastot/lansijasisa-suomenavi/Ajankohtaista/julkaisut/Documents/53608_Yhteis%C3%B6t%20ja%20ehk%C3%A4isev%C3%A4%20p%C3%A4ihdety%C3%B6%20VEDOS_pienempi.pdf
- Mäkelä Sirkka-Liisa (1998):* Ristiretki kuntien ehkäisevään päihdetyöhön. Stakes 1998.
- Preventiimi (2012):* Ehkäisevän päihdetyön perusteet -koulutuksen opetusmateriaali. Preventiimi, nuorisolan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus.
- Puuronen, Anne (2011):* Tupakkavalistusta 2000-luvulla. Teoksessa Soikkeli ym. (2011): Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura 2011.
- Pyökkänen, Sanna; Viitanen, Reijo ja Vuohelainen, Elsi (toim.) (2009):* Mitä on nuorisolan ehkäisevä päihdetyö? Preventiimi – nuorisolan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus 2009. Humanistinen ammattikorkeakoulu sarja C. Oppimateriaaleja. Verkossa: http://www.minedu.fi/opencms/opencms/handle404?exporturi=/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisotyoen_kohteet_ja_rahoytus/ennaltaehkaeisevae_paeihde_ja_huumetyoe/
- Seppä, Kaija-Liisa (toim.) (2008):* Teoriasta toimivaksi käytännöksi. Mini-intervention jalkauttaminen terveyskeskuksiin ja työterveyshuoltoon. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:10. Verkossa: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1059383

- Soikkeli, Markku (2002 & 2004):* Miten puhua huumeista. Stakes, ehkäisevä päihdetyö 2002 & 2004.
- Soikkeli, Markku (2010):* Mitä tutkimusnäyttö kertoo alkoholimainonnan vaikutuksesta lapsiin ja nuoriin. Yhteiskuntapolitiikka 5/2010. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117766>
- Soikkeli, Markku (2011):* Päihdekasvatus, ehkäisevä päihdetyö ja koulu. Teoksessa Soikkeli ym. (2011): Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura 2011.
- Soikkeli, Markku; Salasuo, Mikko; Puuronen, Anne; Piispa, Matti (2011):* Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura 2011.
- Stakes (2006):* Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerit. Työryhmämuistio 25.1.2006. Työpapereita 3. Stakes 2006. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201204193641>
- Stakes (2007):* Ehkäisy ja hoito – laadukkaan päihdetyön kokonaisuus (2007). Hyvinvoinnin edistämisen tukiaineisto. Stakes 2007. Verkossa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-33-1992-2>
- STM (2002):* Päihdepalveluiden laatusuosituksat. Sosiaali- ja terveysministeriö, oppaita 2002:3. Verkossa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys165.htm>
- Strand, Teija (2011):* Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2011. Missä mennään, minne haluamme. THL, Raportti 37/2011. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085007>
- Sulkunen, Pekka & Warsell, Leena (2012):* Universalism against particularism. Kettil Bruun and the ideological background of the Total Consumption Model. Nordic Studies on Alcohol and Drugs/ Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift 3/2012 vol. 29. Verkossa: <http://www.degruyter.com/view/j/nsad.2012.29.issue-3/v10199-012-0015-x/v10199-012-0015-x.xml>
- Suunta, työkalu suunnittelun ja arvioinnin tueksi.* Verkossa: http://www.jarjestoarviointi.fi/tukea_arviointiin/
- Tamminen, Irmeli (2012):* Pakka-toimintamallin toteutus ja hyvät käytännöt. THL 2012. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201302191857>
- THL (2012):* Ehkäisevä päihdetyö peruspalveluissa. Opas kunnan ehkäisevään päihdetyöhön. Alkoholiohjelma 2008–2011 julkaisuja, THL 2012. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201302191858>
- THL (2013):* Alkoholiohjelmien lähihistorian ja nykytilan kartoitus sekä arvio alkoholihaittoja vähentävistä keinoista. THL:n muistio sosiaali- ja terveysministeriölle alkoholilain valmistelun tueksi. THL 2013. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201302191859>
- UNODC (2013):* International Standards on Drug use Prevention, Final Draft. United Nations Office on Drugs and Crime 2013. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Warsell, Leena & Tenkanen, Tuomas (2009):* Yhdyshenkilöverkostosta seutujen päihdetyöhön. THL, Raportti 30/2009. Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085513>

TYÖPOHJA: Laatutähti

TYÖPOHJA: Tehtävät

A	Tasapainoinen kokonaisuus	
B	Seuranta ja arviointi	
1	Tietoperusta ja etiikka	
2	Kohdentaminen ja suunnittelu	
3	Resurssien vahvistaminen	
4	Viestintä, osallisuus ja yhteistyö	
5	Toteutus	
6	Uudistaminen, levitys ja vakiinnuttaminen	

	A
	B
	1
	2
	3
	4
	5
	6

Markku Soikkeli, Leena Warsell
LAATUTÄHTÄÄ KIERTÄMÄSSÄ
Ehkäisevän päihdetyön laatukäsikirja

Ehkäisevä päihdetyö on päihteiden aiheuttamien haittojen vähentämistä yhteisvoimin. Se on tehokasta, kun sitä tehdään taiten ja tutkimustietoon perustuvien menetelmin.

Tässä käsikirjassa kuvataan laadukas työ vaihe vaiheelta käytännönläheisellä tavalla. Kirja rakentaa yhteistä käsitystä ehkäisevästä päihdetyöstä. Käsikirja on tarkoitettu päihdekysymyksiä kohtaaville eri alojen työntekijöille, kansalaistoimijoille ja kuntapäätäjille. Se valaisee ajanmukaista ehkäisevää päihdetyötä, sen menetelmiä ja mahdollisuuksia myös tiedon välittäjille ja yleisölle.

Käsikirjassa esitellään Laatutähti-työkalu avuksi työn suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Työkalu on osoittautunut käyttökelpoiseksi monenlaisten tehtävien kehittämiseen, ei vain ehkäisevän päihdetyön.

Käsikirja on uusimman tiedon ja Laatutähden tähänastisten käyttökokemusten pohjalta uudistettu seuraaja Stakesin vuonna 2006 julkaisemille Ehkäisevän päihdetyön laatukriteereille ja Laatutähteä tavoittelemassa -oppaalle.

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Julkaisujen myynti: www.thl.fi/kirjakauppa
Puhelin: 029 524 7190 • Faksi: 029 524 7450

ISBN 978-952-245-809-4
KIDE 21

